

Η Μαρξική Θεωρία για τις Κρίσεις II (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό Σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα Facebook [Με τον Μαρξ Πέραν του Μαρξ](#) στις 14/07/16.

Περιεχόμενο

Η Μαρξική Θεωρία για τις Κρίσεις II

Εισαγωγή

Η εποχή που ζούμε είναι εποχή κρίσης. Ο καπιταλισμός καταρρέει μπροστά στα μάτια μας. Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της κατάρρευσης;

- η πλήρης κατάρρευση της οικονομίας των περισσότερων χωρών του τρίτου κόσμου με τα επακόλουθα της: φτώχεια, πείνα, απελπισία, θάνατος και εμφύλιοι πόλεμοι.
- τα υψηλά ποσοστά της χρόνιας δομικής ανεργίας, της υποαπασχόλησης και των φτηνών μισθών στις αναπτυγμένες χώρες του κεφαλαίου.
- Η υπερχρέωση των κρατών, των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών.
- η μείωση της πραγματικής παραγωγής και η μετάπλαση της στα χρηματιστήρια σε πλασματική παραγωγή όπου ο καπιταλισμός μετατρέπεται σε «καπιταλισμό του καζίνο» και η πραγματική συσσώρευση του κεφαλαίου μετατρέπεται σε μια προσομοίωση της συσσώρευσης του κεφαλαίου – μια «υπερσυσσώρευση του πλασματικού κεφαλαίου» όπως χαρακτήρισε αυτό το φαινόμενο ο Μαρξ.
- η ολομέτωπη επίθεση του κεφαλαίου ενάντια στα κεκτημένα των εργαζομένων και η γενική αποδόμηση του «κράτους προνοίας» η οποία συνεχίζει με διαφορετική επιτυχία ανάλογα με τη δύναμη αντίστασης των προοδευτικών δυνάμεων σε κάθε ξεχωριστή χώρα.
- η γενίκευση και όξυνση των οικολογικών καταστροφών
- η αύξηση της κυνικότητας και της επιθετικότητας του μεγάλου κεφαλαίου που πήρε τη μορφή των ανελέητων βομβαρδισμών, των επεμβάσεων και των εισβολών σε όσους δεν υποκύπτουν στις βουλές του.
- η αύξηση της εγκληματικότητας, της βίας, της ακροδεξιάς, του ρατσισμού, του φασισμού και στις πυρηνικές χώρες του κεφαλαίου.
- η αποδιοργάνωση του ψυχισμού των ατόμων (της αστικής μορφής υποκειμένου).

Τα πιο πάνω είναι μερικά από τα στοιχεία της κρίσης που δεν μπορούν να παραβλεφτούν ούτε από εκείνους τους αισιόδοξους που θέλουν να ωραιοποιούν τα πάντα.

Αυτά τα φαινόμενα κρίσης δεν έχουν το καθένα τη δική του ξεχωριστή αιτία. Είναι όλα συμπτώματα και τρόποι εκδήλωσης μιας και της αυτής αιτίας: της γενικής, και ολικής αυτή τη φορά, κρίσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και ζωής, της θαυμαστής και μοναδικής «οικονομίας της αγοράς». Ο καπιταλισμός δεν μπορεί πλέον να κάνει έτσι ωσάν όλ' αυτά τα κρισιακά φαινόμενα να

ανήκουν σε μια άλλη μορφή κοινωνίας ή ότι έχουν την αιτία τους σε υποκειμενικούς ή φυσικούς παράγοντες. Ούτε υπάρχουν δύο κοινωνίες, η μια η «κακή» που προκαλεί όλ' αυτά τα αρνητικά φαινόμενα και η άλλη η «καλή» στην οποία μπορούμε να απευθυνθούμε για να αναλάβει να τα διορθώσει. Αυτή η «καλή» κοινωνία στην οποία απευθυνόμαστε είναι η ίδια που τα προκαλεί. Όλες οι επιμέρους κοινωνίες του πλανήτη είναι πλέον συστατικά μέρη της παγκόσμιας καπιταλιστικής κοινωνίας. Ο καπιταλισμός έγινε, στο σημερινό του στάδιο της παγκοσμιοποίησης, πραγματικά παγκόσμιος. Γι' αυτό και αντιμετωπίζει όλη την ανθρωπότητα σαν «αφηρημένη συνολική εργατική δύναμη» την οποία θέλει να κινητοποιήσει με μοναδικό σκοπό την «δημιουργία αξίας», πέραν και έξω από τις ανθρώπινες ανάγκες. Το οικοδόμημα του όμως αποδεικνύεται ότι δεν είναι κατοικήσιμο.

Μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι στην καπιταλιστική κοινωνία υπήρχαν πάντοτε κρίσεις οι οποίες στην πορεία ξεπερνιούνταν' ακόμη περισσότερο: η καπιταλιστική κοινωνία έβγαине από αυτές τις κρίσεις πιο δυνατή. Ο χαρακτήρας όμως της σημερινής κρίσης είναι διαφορετικός. Οι προηγούμενες ήταν κρίσεις ανάπτυξης και επιβολής του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, η σημερινή είναι κρίση της διαδικασίας κατάρρευσης του, είναι κρίση δομική. Γι' αυτό δεν πρέπει να ερμηνεύεται με τον ίδιο τρόπο όπως οι προηγούμενες. Η σημερινή κρίση είναι ιστορικά μοναδική.

Στη σημερινή κρίση ο Μαρξ είναι επίκαιρος όσο ποτέ άλλοτε. Για να το αναγνωρίσουμε όμως αυτό πρέπει να φέρουμε την ερμηνεία του έργου του στο ύψος της σημερινής εποχής. Ο «άλλος» Μαρξ δηλαδή εκείνος που δεν μετατράπηκε σε μαρξισμό, μας λέει ότι η κεντρική κατηγορία της «αξίας» και τα συναγόμενα από αυτήν στοιχεία «εμπόρευμα», «αφηρημένη εργασία» και «χρήμα» είναι αυτά που διαπερνούν το σύνολο της καπιταλιστικής κοινωνίας και την εξαναγκάζουν να έχει την συγκεκριμένη μορφή που έχει. Βασιζόμενοι πάνω στην θεμελιακή ανάλυση και κριτική της φετιχιστικής μορφής αξία που έκανε ο Μαρξ πρέπει να προχωρήσουμε παραπέρα. Μαζί με τον Μαρξ να πάμε πέραν του Μαρξ.

Χρειάζεται λοιπόν επειγόντως να «ανακαλύψουμε» τον «άλλο» Μαρξ και να αναγνώσουμε την θεωρία του με νέα οπτική: σαν θεωρία της ανάπτυξης και της κρίσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, του εμπορευματοπαραγωγού συστήματος. Μια τέτοιου είδους ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας η οποία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη συνηθισμένη ερμηνεία της - από τον μαρξισμό - απαιτεί δύο πράγματα. Πρώτον την ιστορικοποίηση της, πράγμα που σημαίνει να αποβάλουμε εκείνα τα στοιχεία που μπήκαν στην θεωρία του επειδή ο ίδιος ο Μαρξ σκεφτόταν ακόμη μέσα στα πλαίσια του ορίζοντα του αστικού εκσυγχρονισμού. Τον Μαρξ δεν πρέπει να τον αντιμετωπίζουμε ως αυθεντία - είναι το τελευταίο πράγμα που θα ήθελε ο ίδιος - αλλά ως μέντορα μας. Και ο Μαρξ, όσο μεγαλοφυΐα και να ήταν - που ήταν - ήταν παιδί της εποχής του, όπως ήταν, είναι και θα είναι πάντα όλοι οι άνθρωποι. Δεύτερον, για μια τέτοιου είδους ανάγνωση της θεωρίας του απαιτείται η κατανόησή της, όχι πλέον σαν μια θετική έκθεση των καπιταλιστικών κατηγοριών (οι οποίες θα πρέπει να «ξεπεραστούν» από τη μορφή της αστικής υποκειμενικότητας χωρίς αυτή η ίδια να ξεπεραστεί), αλλά αντίστροφα σαν μια εσωτερική ριζοσπαστική κριτική τους, όπως ακριβώς δηλώνει ο υπότιτλος του «Κεφαλαίου». Ο τίτλος του «Κεφαλαίου» δεν λέει τίποτα' ο υπότιτλος λέει τα πάντα για τις προθέσεις του Μαρξ: «κριτική της πολιτικής οικονομίας» δηλαδή των εννοιών και κατηγοριών της κλασσικής αστικής πολιτικής οικονομίας και ταυτόχρονα αυτό που εκφράζουν δηλαδή τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Το μαρξικό έργο αποτελεί, σύμφωνα με το πραγματικό περιεχόμενό του, μια αρνητική θεωρία της ανάπτυξης και κρίσης του εμπορευματοπαραγωγού συστήματος δηλαδή του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και ζωής.

Ο Μαρξ δεν μας άφησε μια ολοκληρωμένη θεωρία για τις κρίσεις του καπιταλισμού. Μας άφησε όμως πολλές αναφορές, έτσι που να μπορούμε σήμερα, που η τελική κρίση του καπιταλισμού γίνεται όλο και πιο φανερή, να καταλάβουμε πια θα ήταν μια ολοκληρωμένη θεωρία του για τις κρίσεις τούτου του τρόπου παραγωγής. Οι περισσότερες αναφορές του Μαρξ για τις κρίσεις είναι σε υψηλό επίπεδο αφαίρεσης πράγμα που δυσκόλευε τους μελετητές του να τις κατανοήσουν όσο καιρό ο καπιταλισμός

λειτουργούσε λίγο-πολύ στην «κανονικότητα» του. Σήμερα όμως δεν υπάρχει πλέον αυτή η δυσκολία αφού τα κρισιακά φαινόμενα του καπιταλισμού «γεμίζουν» με εμπειρικό περιεχόμενο τις θεωρητικές αναφορές του Μαρξ για τις κρίσεις.

Ο μεταβατικός χαρακτήρας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και ζωής.

Ένας από τους κεντρικούς συλλογισμούς της μαρξικής κοινωνικής κριτικής είναι η ιστορική ταξινόμηση του κεφαλαίου και ο ισχυρισμός για τον ιστορικό χαρακτήρα του δηλαδή την παροδικότητα του. Κυρίως στον τρίτο τόμο του βασικού του έργου «Το κεφάλαιο», αλλά και στα “Grundrisse”, ο Μαρξ προσπάθησε να αποδείξει θεωρητικά αυτή την παροδικότητα του και να την τεκμηριώσει σαν αντικειμενική τάση της καπιταλιστικής κοινωνικοποίησης. Του ήταν ξένη κάθε οντολογικοποίηση της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Ενδεικτικά παραθέτουμε τα πιο κάτω αποσπάσματα:

«Όμως κάθε δοσμένη κοινωνική μορφή αυτού του προτσές αναπτύσσει παραπέρα της υλικές βάσεις και τις κοινωνικές μορφές του. Όταν φθάσει σε μια ορισμένη βαθμίδα της ωριμότητας αποβάλλεται η δοσμένη ιστορική μορφή και κάνει τόπο σε μια ανώτερη. Ότι έφθασε η ώρα μιας τέτοιας κρίσης φαίνεται από τη στιγμή που αποχτούν εύρος και βάθος η αντίφαση και η αντίθεση ανάμεσα στις σχέσεις διανομής - επομένως και της καθορισμένης ιστορικής μορφής των αντίστοιχων σ' αυτές σχέσεων παραγωγής - από τη μια μεριά, και τις παραγωγικές δυνάμεις, την ικανότητα παραγωγής και την ανάπτυξη των συντελεστών της, από την άλλη μεριά. Τότε επέρχεται μια σύγκρουση ανάμεσα στην υλική ανάπτυξη της παραγωγής και στην κοινωνική της μορφή». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 1084-1085).

Οι κρίσεις στον καπιταλισμό εμφανίζονται κάτω από την άποψη ενός τέλους. Αναφερόμενος ο Μαρξ στον David Ricardo γράφει:

«Από την άλλη πλευρά ο Ricardo και η σχολή του δεν κατανόησε ποτέ τις πραγματικές σύγχρονες κρίσεις με τις οποίες ξεφορτώνεται με μεγάλες θύελλες αυτή η αντίθεση του κεφαλαίου, οι οποίες απειλούν όλο και περισσότερο την βάση της κοινωνίας και της παραγωγής». [Grundrisse, σελ. 324 (σ. 309 Ελληνική Έκδοση)]

Ακόμη και οι συγκυριακές κρίσεις δεν είναι απλά και μόνο κρίσεις ανάπτυξης αλλά επίσης προάγγελοι της δικής του πτώσης:

«Και αυτός ο ιδιόμορφος φραγμός [το μειωνόμενο ποσοστό του κέρδους] μαρτυράει τον περιορισμένο στο χρόνο και τον ιστορικό, παροδικό μόνο χαρακτήρα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Μαρτυράει ότι δεν αποτελεί απόλυτο τρόπο παραγωγής για την παραγωγή του πλούτου, ότι μάλλον σε μια ορισμένη βαθμίδα έρχεται σε σύγκρουση με την παραπέρα ανάπτυξή του». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 306).

Ενώ ο Μαρξ ως θεωρητικός της καπιταλιστικής ανάπτυξης υμνείται μετά θάνατο ακόμη και από τους αντιπάλους του για την εμβέλεια των αναλύσεων του, οι αναλύσεις του και το συμπέρασμά τους για την παροδικότητα και τη διάλυση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής αντιμετωπίζονται ως αντιεπιστημονικές, μη ισχύουσες και νεκρές. Θεωρούν ότι δεν υπάρχει καμιά εναλλακτική λύση, ότι ο καπιταλισμός θα ζει αιώνια. Μετά την κατάρρευση του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» δηλαδή το άδοξο τέλος της προσπάθειας οικοδόμησης μιας ανθρωπινότερης κοινωνίας, ακόμη και αριστεροί αντιμετωπίζουν τις αναφορές του Μαρξ για τον «μεταβατικό χαρακτήρα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και ζωής» με σκεπτικισμό. Γι' αυτούς το μέλλον της ανθρωπότητας φαίνεται - τουλάχιστον για το επικείμενο προβλεπτό χρονικό διάστημα - να είναι συνδεδεμένο με την καπιταλιστική μορφή κοινωνίας και ο παραμερισμός της ταυτίζεται

χωρίς δεύτερη σκέψη με το πέρασμα στη σκέτη βαρβαρότητα.

Αυτόματη ανάπτυξη ή αυτοκαθοριζόμενη παραγωγή. (Παραγέμισμα - υποτίμηση - καταστροφή)

Το σταθερό κεφάλαιο (μέσα παραγωγής) και το μεταβλητό κεφάλαιο (μισθωτή εργασία), όντας αλληλοσυμπληρούμενες πλευρές της κοινωνικής σχέσης κεφάλαιο, ενδιαφέρονται για την ατέρμονη ανάπτυξη, πράγμα που δεν μπορεί να είναι τίποτ' άλλο από τη συσσώρευση του κεφαλαίου, την αυτοαξιοποίηση της αξίας. Σ' αυτήν όμως τη διαρκή αύξηση της παραγωγής δεν μπορεί να ακολουθεί και να συμπορεύεται η αγορά. Οι δυνατότητες κυκλοφορίας είναι λιγότερες από τις δυνατότητες παραγωγής. Αγορά και παραγωγή στον καπιταλισμό δεν είναι ο *rigori* συγχρονισμένες αλλά μόνο *a posteriori*. Ο Έγκελς γράφει σ' ένα συμπλήρωμα του στο «Κεφάλαιο»:

«Στην καθημερινά αυξανόμενη ταχύτητα με την οποία μπορεί να αυξηθεί σήμερα η παραγωγή σε όλους τους τομείς της μεγάλης βιομηχανίας αντιτάσσεται η διαρκώς αυξανόμενη βραδύτητα της επέκτασης της αγοράς γι' αυτά τα αυξημένα προϊόντα. Αυτά που παράγει η βιομηχανία μέσα σε λίγους μήνες είναι ζήτημα αν η αγορά μπορεί να τα απορροφήσει μέσα σε λίγα χρόνια». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 552).

Εδώ βρίσκεται επίσης ακόμη μια βασική αντίθεση ανάμεσα στην παραγωγή από την μια μεριά και στην αγορά από την άλλη μεριά. Η πρώτη παράγει πολύ περισσότερο απ' ότι μπορεί να απορροφήσει η αγορά παρ' όλο - και εδώ έχουμε ακόμη μια επιπρόσθετη αντίθεση - που στη σφαίρα της κατανάλωσης θα χρειάζονταν αυτά τα προϊόντα. Λέει ο Μαρξ:

«Οι όροι της άμεσης εκμετάλλευσης και οι όροι της πραγματοποίησης της δεν είναι ταυτόσημοι. Όχι μόνο δεν συμπίπτουν χρονικά και χωρικά αλλά διαφέρουν και εννοιακά. Οι πρώτοι περιορίζονται μόνο από την παραγωγική δύναμη της κοινωνίας, οι δεύτεροι από την αναλογία των διαφόρων κλάδων παραγωγής μεταξύ τους και από την καταναλωτική δύναμη της κοινωνίας. Αυτή η τελευταία όμως δεν καθορίζεται ούτε από την απόλυτη παραγωγική δύναμη ούτε από την απόλυτη καταναλωτική δύναμη αλλά από την καταναλωτική δύναμη πάνω στη βάση ανταγωνιστικών σχέσεων διανομής που περιορίζουν την κατανάλωση των μεγάλων μαζών της κοινωνίας σε ένα μίνιμουμ που μπορεί να μεταβάλλεται μόνο μέσα σε λίγο-πολύ στενά όρια. Περιορίζεται ακόμη από το κίνητρο αύξησης του κεφαλαίου και παραγωγής υπεραξίας σε διευρυμένη κλίμακα. Αυτό είναι νόμος για την κεφαλαιοκρατική παραγωγή υπαγορευμένος από τις διαρκείς επαναστάσεις στις ίδιες τις μεθόδους παραγωγής, από τη συνδεδεμένη με αυτές υποτίμηση του υπάρχοντος κεφαλαίου, από την γενική πάλη του ανταγωνισμού και από την ανάγκη βελτίωσης της παραγωγής και επέκτασης της κλίμακας της, απλώς σαν μέσο συντήρησης και επί ποινή αφανισμού. Γι' αυτό πρέπει διαρκώς να επεκτείνεται η αγορά έτσι που οι εσωτερικές της συνάψεις και οι όροι που τις ρυθμίζουν αποκτούν όλο και περισσότερο τη μορφή φυσικού νόμου ανεξάρτητου από τους παραγωγούς, γίνονται όλο και πιο ανεξέλεγκτοι. Η εσωτερική αντίθεση προσπαθεί να λυθεί με την επέκταση του εξωτερικού πεδίου της παραγωγής. [Με αυτό τον τρόπο λύει προσωρινά το κεφάλαιο την εσωτερική του αυτοαντίθεση]. Όσο περισσότερο όμως αναπτύσσεται η παραγωγική δύναμη τόσο περισσότερο έρχεται σε σύγκρουση με τη στενή βάση πάνω στην οποία στηρίζονται οι σχέσεις κατανάλωσης». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 309-310).

Είναι λοιπόν κατανοητή η αέναη όπως και απελπισμένη προσπάθεια του κεφαλαίου να κατακτά νέα πεδία που δεν έχουν ακόμη αξιοποιηθεί. Σ' αυτό πρέπει να αναζητηθεί και η ουσία της αποδιοργάνωσης των αγορών εργασίας όπως επίσης και η μετατροπή της φύσης σε αντικείμενο της οικονομίας της αγοράς η οποία επιδιώκει να δώσει μια αξία και στα τελευταία ελεύθερα αγαθά όπως ο αέρας και το νερό. Το κεφάλαιο είναι άπληστο για τους τελευταίους ελεύθερους χώρους, χρόνους και δραστηριότητες διότι είναι αναγκασμένο να τα υποτάξει όλα στο βωμό της αυτοαξιοποίησης

του, ακόμη και αν οι υποκειμενικοί εκπρόσωποι του σταθερού κεφαλαίου (κεφαλαιοκράτες) και του μεταβλητού κεφαλαίου (μισθωτοί εργάτες) συχνά δεν θέλουν να το παραδεχθούν. Εδώ συγκρούονται, όπως γίνεται συχνά, τα άμεσα συμφέροντα της ίδιας της ζωής με την τυφλή λογική του κεφαλαίου. Η λογική του κεφαλαίου είναι τυφλή διότι δεν μπορεί καθόλου να λάβει υπόψη τις κοινωνικές επιπτώσεις της προσπάθειας του να αξιοποιήσει τα πάντα' είναι τυφλή

«γιατί εδώ η εσωτερική συνάρτηση της συνολικής παραγωγής επιβάλλεται στους παράγοντες της παραγωγής σαν τυφλός νόμος και όχι σαν νόμος που τον κατανόησαν με τη συλλογική νόησή τους, οπότε θα τον εξουσίαζαν και θα υπότασσαν έτσι το προτσές της παραγωγής στον κοινό έλεγχο τους». («Το κεφάλαιο, τόμος τρίτος, σελ. 325).

Ότι φαίνεται στο προσκήνιο σαν απληστία για το κέρδος των κεφαλαιοκρατών και των manager δεν είναι τίποτ' άλλο από την υλοποίηση των αντικειμενικών νόμων της οικονομίας της αγοράς. Τα δρώντα πρόσωπα του σταθερού κεφαλαίου (κεφαλαιοκράτες) συμπεριφέρονται «επί ποινή αφανισμού», το ίδιο όπως και οι αντίπαλοι τους (μισθωτοί εργάτες), κατ' εξοχήν λογικά μέσα στα πλαίσια ενός μεγάλου παραλογισμού. Δεν μπορούν αλλιώς αν θέλουν να συνεχίσει να υπάρχει το κεφάλαιο τους και αντίστοιχα ο μισθός τους. Αυτό το θέλω δεν μπορούν να μη το θέλουν. Τους συνέχει. Είναι αυτοί. Είναι

«προσωπίδες χαρακτήρα (Charaktermasken), προσωποποιήσεις οικονομικών σχέσεων». («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 99, 161 και αλλού).

είναι

«αξιωματικοί και υπαξιωματικοί...που κατά την διάρκεια του προτσές εργασίας διοικούν εξ' ονόματος του κεφαλαίου τους στρατιώτες (εργάτες). (στο ίδιο, σελ. 347).

είναι

«εκτελεστές (Exekutoren) των υπαγορεύσεων της κοινωνικής σχέσης κεφάλαιο».

Ο Μαρξ γράφει για το απρόσωπο υποκείμενο του επιχειρηματία:

«Το αντικειμενικό περιεχόμενο της κυκλοφορίας αυτής - η αξιοποίηση της αξίας - είναι ο δικός του υποκειμενικός σκοπός και μόνο εφόσον το μοναδικό κίνητρο των επιχειρήσεων του είναι η αυξανόμενη ιδιοποίηση του αφηρημένου πλούτου, λειτουργεί σαν κεφαλαιοκράτης ή σαν κεφάλαιο προσωποποιημένο, προικισμένο με θέληση και συνείδηση». («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 165).

Και αλλού:

«Σαν κεφαλαιοκράτης είναι μονάχα προσωποποιημένο κεφάλαιο. Η ψυχή του είναι η ψυχή του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο όμως έχει ένα μοναδικό κίνητρο ζωής, το κίνητρο να αξιοποιείται, να δημιουργεί υπεραξία, να απορροφά με το σταθερό του μέρος, με τα μέσα παραγωγής όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μάζα υπερεργασίας». (στο ίδιο, σελ. 244).

Ο κεφαλαιοκράτης είναι:

«φανατικός οπαδός της αξιοποίησης της αξίας» (στο ίδιο, σελ. 613)

γι' αυτό απαιτεί από τον εργάτη να εργάζεται υπερβολικά. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι:

«αυτό δεν εξαρτιέται από την καλή ή κακή θέληση του ξεχωριστού κεφαλαιοκράτης. Ο ελεύθερος

ανταγωνισμός επιβάλλει στον ξεχωριστό κεφαλαιοκράτη σαν εξωτερικό αναγκαστικό νόμο τους εσωτερικούς νόμους της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής». (στο ίδιο, σελ. 283).

Και αλλού:

«Ο ανταγωνισμός επιβάλλει στον κάθε ατομικό κεφαλαιοκράτη τους εσωτερικούς νόμους του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής σαν εξωτερικούς αναγκαστικούς νόμους. Τον αναγκάζει να αυξάνει διαρκώς το κεφάλαιο του για να το διατηρεί και μόνο με προοδευτική συσσώρευση μπορεί να το αυξάνει». (στο ίδιο, σελ. 613).

Και

«η ζωή και η δράση του κεφαλαιοκράτη δεν είναι παρά λειτουργία του κεφαλαίου που στο πρόσωπο του προικίστηκε με θέληση και συνείδηση». (στο ίδιο, σελ. 613).

Το κεφάλαιο πρέπει να αυξάνεται αν θέλει να υπάρχει. Το κεφάλαιο δεν είναι ένα πράγμα αλλά μπορεί να αδραχθεί και να κατανοηθεί μόνο σαν ένα διαρκώς επαναλαμβανόμενο προτσές αυτοαξιοποίησης της αξίας. Αν το κεφάλαιο σταθεροποιείται σε πράγμα χάνει αμέσως τον χαρακτήρα του, του κεφαλαίου, γίνεται θησαυρός. Το κεφάλαιο δεν έχει την πολυτέλεια να παραμένει στάσιμο, απλά να αναπαράγεται, πρέπει να αυτοαξιοποιείται και άρα να αυτοαυξάνεται με κάθε τίμημα.

«Συσσώρευση για τη συσσώρευση, παραγωγή για την παραγωγή» αυτή είναι «η ιστορική αποστολή της αστικής περιόδου». («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 616).

Παραγωγή λοιπόν με σκοπό την παραγωγή, ανεξάρτητα από το αν τα προϊόντα χρειάζονται ή όχι. Ο καπιταλισμός γεννά

«κατ' ανάγκη μια πυρετώδικη παραγωγή και το επακόλουθο της το παραγέμισμα των αγορών». (στο ίδιο, σελ. 470).

Αυτό το παραγέμισμα, αυτός ο υπερκορεσμός των αγορών που δεν μπορεί να συμπίπτει με μια πληθώρα των δυνατοτήτων κατανάλωσης είναι σήμερα ολοφάνερο γεγονός και πρόβλημα, το οποίο μόνο πολύ δύσκολα μπορεί να «λυθεί» μέσω κρατικών και διακρατικών ποσοστώσεων (π.χ. μέσα στα πλαίσια της Ε.Ε. ή με διακρατικές συμφωνίες). Έτσι το κεφάλαιο κάθετα πάνω στα προϊόντα του, πρέπει να τα διαθέσει, διαφορετικά θα μπλοκαριστεί και στην πορεία θα σταματήσει η παραγωγή.

«Αυτά καθεαυτά τα πλεονάσματα αυτά δεν αποτελούν μειονέκτημα αλλά πλεονέκτημα στην κεφαλαιοκρατική όμως παραγωγή αποτελούν μειονέκτημα. («Το κεφάλαιο», τόμος δεύτερος, σελ. 468).

Αυτή η περίσταση οδηγεί αναπόφευκτα σε μια συνειδητή καταστροφή προϊόντων, κάτι που χαρακτηρίζει μόνο τον καπιταλισμό. Τα εμπορεύματα πρέπει να καταστραφούν για να μπορεί να εξασφαλισθεί η αξία. Η ανταλλαχτική αξία καταστρέφει αξία χρήσης διότι:

«Μια υποτίμηση του πιστωτικού χρήματος [Kreditgeld] (χωρίς να γίνεται λόγος για μια, εξάλλου φανταστική απώλεια της χρηματικής του ιδιότητας [Entgeldung]) θα συγκλόνιζε όλες τις υπάρχουσες σχέσεις. Γι' αυτό θυσιάζεται η αξία των εμπορευμάτων για να εξασφαλιστεί η φανταστική και αυτοτελής ύπαρξη αυτής της αξίας στο χρήμα. Σαν χρηματική αξία είναι γενικά εξασφαλισμένη μόνο όσο είναι εξασφαλισμένο το χρήμα. Για να σωθούν μερικά εκατομμύρια σε χρήμα, πρέπει γι' αυτό να θυσιαστούν πολλά εκατομμύρια σε εμπορεύματα. Αυτό είναι αναπόφευκτο στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή και αποτελεί μια από τις ομορφιές της». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 649).

Για το ρόλο του δανείου σ' αυτή τη συνάφεια γράφει ο Μαρξ:

«Γι' αυτό το πιστωτικό σύστημα [Kreditsystem] επιταχύνει την υλική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και τη δημιουργία της παγκόσμιας αγοράς που, σαν υλικές βάσεις της νέας μορφής παραγωγής η δημιουργία τους αποτελεί το ιστορικό καθήκον του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Ταυτόχρονα η Πίστη [Kredit] επιταχύνει τα βίαια ξεσπάσματα αυτής της αντίθεσης, τις κρίσεις και έτσι δυναμώνει τα στοιχεία της διάλυσης του παλιού τρόπου παραγωγής». (στο ίδιο, σελ. 556).

Το πιστωτικό σύστημα έχει ένα

«διπλό χαρακτήρα: από τη μια μεριά αναπτύσσει στο πιο καθαρό και κολοσσιαίο σύστημα του παιγνιδιού και αγυρτείας τα ελατήρια [Triebfeder] της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, τον πλουτισμό με την εκμετάλλευση ξένης εργασίας και περιορίζουν όλο και περισσότερο τον αριθμό των λίγων που εκμεταλλεύονται τον κοινωνικό πλούτο. Από την άλλη μεριά όμως δημιουργούν τη μεταβατική μορφή σε ένα άλλο τρόπο παραγωγής». (στο ίδιο, σελ. 556-557).

Σε σχέση με τις κρίσεις γράφει ο Μαρξ στις «Θεωρίες για την υπεραξία»:

«Η κρίση δεν είναι παρά η βίαιη επιβολή της ενότητας φάσεων του προτσές παραγωγής [παραγωγή και κατανάλωση] που έχουν αυτοτελοποιηθεί η μια από την άλλη». (τόμος δεύτερος, σελ. 593).

Και παρακάτω:

«Η κρίση στην πρώτη της μορφή είναι η μεταμόρφωση του ίδιου του εμπορεύματος, ο χωρισμός της αγοράς από την πώληση». (στο ίδιο, σελ. 594).

Η κρίση είναι λοιπόν ο τρόπος εκδήλωσης της μη πετυχημένης μεταμόρφωσης του κεφαλαίου κατά το συνολικό του προτσές· είναι μια διαρκής ασυμφωνία της παραγωγής και της κυκλοφορίας. Ο καπιταλισμός φτάνει στα όρια του όταν δεν γίνεται κατορθωτός ο χρονικός και χωρικός περιορισμός αυτών των κρίσεων και γίνονται η «κανονική» κοινωνική κατάσταση.

Ο νόμος της τάσης πτώσης του ποσοστού του κέρδους και ο νόμος της κατάρρευσης του κεφαλαίου.

Για το καπιταλιστικό εμπόρευμα ισχύει: όσο μεγαλύτερο είναι το σταθερό κεφάλαιο σε σχέση με το μεταβλητό κεφάλαιο στη δημιουργία της αξίας τόσο λιγότερο είναι το ποσοστό του κέρδους.

«Το ποσοστό του κέρδους πέφτει όχι γιατί τον εργάτη τον εκμεταλλεύονται λιγότερο αλλά γιατί σε σχέση με το χρησιμοποιούμενο κεφάλαιο ξοδεύεται γενικά λιγότερη εργασία». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 311).

Ο Μαρξ ονόμασε αυτό το φαινόμενο «ο νόμος της τάσης πτώσης του ποσοστού του κέρδους». Αναλύει και ερμηνεύει αυτό το νόμο στο τρίτο μέρος του τρίτου τόμου του «Κεφαλαίου» (σελ. 267-337).

«Αυτή η προοδύουσα σχετική μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου σε σχέση με το σταθερό, επομένως και σε σχέση με το συνολικό κεφάλαιο, είναι ταυτόσημη με την προοδύουσα ανώτερη οργανική σύνθεση του μέσου κοινωνικού κεφαλαίου». (σελ. 268)

Αυτό σημαίνει επίσης ότι:

«Κάθε ένα από τα προϊόντα εξεταζόμενο αυτό καθαυτό περιέχει μικρότερη ποσότητα εργασίας από τα προϊόντα που παράγονται στις χαμηλότερες βαθμίδες της παραγωγής». (σελ. 269).

και παρακάτω:

«Η αυξανόμενη τάση του γενικού ποσοστού κέρδους να πέφτει αποτελεί λοιπόν απλώς μια έκφραση που προσιδιάζει στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, της συνεχιζόμενης ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας» (σελ. 269).

Έτσι το ποσοστό του κέρδους μειώνεται όσο μεγαλύτερη γίνεται η σχέση του σταθερού προς το μεταβλητό κεφάλαιο:

«Ένα διαρκώς μικρότερο υποπολλαπλάσιο του επενδυόμενου συνολικού κεφαλαίου μετατρέπεται σε ζωντανή εργασία, και αυτός είναι ο λόγος που το συνολικό αυτό κεφάλαιο απομυζάει σε σχέση με το μέγεθος του όλο και λιγότερη υπερεργασία, παρόλο που μπορεί να αυξάνει ταυτόχρονα η σχέση του απλήρωτου μέρους της χρησιμοποιούμενης εργασίας προς το πληρωμένο. Η σχετική μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου και η σχετική αύξηση του σταθερού κεφαλαίου, μ' όλο που και τα δύο αυξάνουν απόλυτα είναι, όπως είπαμε, απλώς μια άλλη έκφραση της αυξανόμενης παραγωγικότητας της εργασίας». (σελ. 273).

Ενάντια σ' αυτό δεν μπορεί να γίνει τίποτα όποια μέτρα και να ληφθούν, όπως αναλύει εκτεταμένα ο Μαρξ στο υποκεφάλαιο που φέρει τον τίτλο «Αιτίες που αντεπιδρούν» (σελ. 293-304).

Το βασικό δίλημμα-πρόβλημα εδώ βρίσκεται στην τεχνολογία η οποία δεν είναι τίποτ' άλλο από συγκεκριμενοποιημένη παραγωγική δύναμη:

«Ένα μέρος του κεφαλαίου που πρώτα ήταν μεταβλητό δηλαδή που μετατρέπεται σε ζωντανή εργατική δύναμη το μετατρέπει τώρα σε μηχανές δηλαδή σε σταθερό κεφάλαιο που δεν παράγει υπεραξία». («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 422).

Όμως:

«Με την πρόοδο του προτσές παραγωγής και συσσώρευσης πρέπει λοιπόν να αυξάνει η μάζα του ικανού να ιδιοποιηθεί και ιδιοποιείται υπεραξία και άρα η απόλυτη μάζα του κέρδους που ιδιοποιείται το κοινωνικό κεφάλαιο. Όμως οι ίδιοι νόμοι της παραγωγής και της συσσώρευσης αυξάνουν, με τη μάζα, την αξία του σταθερού κεφαλαίου σε αυξανόμενη πρόοδο γρηγορότερα απ' αυτή του μεταβλητού, ενάντια στο χρησιμοποιούμενο μέρος της ζωντανής εργασίας. Έτσι οι ίδιοι νόμοι παράγουν λοιπόν για το κοινωνικό κεφάλαιο μια αυξανόμενη απόλυτη μάζα κέρδους και ένα μειωνόμενο ποσοστό κέρδους». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 276-277).

Έχοντας τα πιο πάνω κατά νου μπορούμε να συμπεράνουμε: ένεκα της αύξησης της οργανικής σύνθεσης του συνολικού κεφαλαίου (του «κεφαλαίου γενικά» με τα λόγια του Μαρξ), που είναι αποτέλεσμα της γενικής ανάπτυξης της παραγωγικής δύναμης, υποσκάπτει η κυριαρχία του κεφαλαίου τον ίδιο τον εαυτό της. Η λογική της καπιταλιστικής παραγωγής παραμερίζει και στην πορεία εξαφανίζει τη δική της βάση επειδή στην τάση μειώνει διαρκώς το ποσοστό του κέρδους. Όπου όμως η αυξανόμενη μάζα του κέρδους και η σχετική μείωση του ποσοστού του κέρδους δεν αντιστοιχούν αναγκαστικά. Η πτώση του ποσοστού του κέρδους έχει σημασία και νόημα σαν αντικειμενικό όριο μόνο όταν τελικά εκβάλλει σε μια πτώση της μάζας του κέρδους του συνολικού κεφαλαίου (του «κεφαλαίου γενικά»). Η συσσώρευση του κεφαλαίου φθάνει έτσι - σε αντίθεση προς τον πραγματικό υλικό πλούτο - στα αντικειμενικά και απόλυτα όρια της. Από μια ορισμένη βαθμίδα της παραγωγής και μετά δεν λειτουργεί πλέον ο νόμος της αξίας, χάνει την παντοδυναμία του, στη θέση της συσσώρευσης μπαίνει μια κίνηση στο κενό χωρίς πραγματικό περιεχόμενο. Τότε η αξία

χάνει τη σημασία της σαν κοινωνική δομική αρχή [Grundrisse, σελ. 601 (σ. 538 Ελληνική Έκδοση)]

Λέει ο Μαρξ:

«Από τη στιγμή που η εργασία στην άμεση μορφή της παύει να είναι η κύρια πηγή του πλούτου, τότε ο χρόνος εργασίας παύει και πρέπει να πάψει να είναι το μέτρο του και επομένως η ανταλλακτική αξία πρέπει να πάψει να είναι το μέτρο της αξίας χρήσης...Από αυτό το γεγονός καταρρέει η παραγωγή που βασίζεται στην ανταλλακτική αξία» [Grundrisse, σελ. 601 (σ. 538 Ελληνική Έκδοση)]

Είναι λοιπόν εύκολο να καταλάβει κανείς τι αναστατώνει και τρομάζει τους ιδεολόγους της αστικής οικονομολογίας όταν αυτοί αρνούνται την αντικειμενική ουσία της «αφηρημένης εργασίας»: το πρόβλημα της ουσίας πρέπει να παραμεριστεί διότι στον ίδιο τον καπιταλισμό κατοικοεδρεύει η τάση να κάνει αυτή την ουσία πλεονάζουσα και περιττή, πράγμα όμως που σημαίνει ότι με αυτό τον τρόπο καταστρέφει τον εαυτό του. («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 327-328).

Η συστημική αυτοαντίθεση με την οποία ο καπιταλισμός καταστρέφει τη δική του φετιχιστική ουσία (την «αφηρημένη εργασία» που παράγει αξία) υπαγορεύεται ακριβώς από τον τόσο πολύ υμνολογημένο μηχανισμό του ανταγωνισμού ο οποίος προωθεί, ενεργοποιεί και φέρει την καπιταλιστική δυναμική. Αυτός ο ανταγωνισμός των ξεχωριστών επιχειρηματιών στην αγορά εξαναγκάζει σε μια διαρκή αύξηση της παραγωγικότητας η οποία επιτυγχάνεται με το να αντικαθίσταται ανθρώπινη εργατική δύναμη από «επιστημονικο-τεχνικοί υλικοί παράγοντες» [Grundrisse, σελ. 601 (σ. 539 Ελληνική Έκδοση)]. Αυτό σημαίνει ότι τα ξεχωριστά εμπορεύματα έχουν, κατά λογικό τρόπο, όλο και λιγότερη «αξία» διότι περιέχουν όλο και λιγότερη «εργασιακή ουσία». Με αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί ένα απόλυτο τελικό σημείο στο οποίο το σύνολο της κοινωνικής εργασιακής ουσίας μειώνεται σε μια μικρή ποσότητα έτσι που η «παραισθησιακή (halluzinierte) αξιακή ιδιότητα» των προϊόντων εκπίπτει και χάνεται πραγματικά και οδηγείται ad absurdum. Λέει ο Μαρξ:

«Το κεφάλαιο είναι αυτό καθ'εαυτό μια αντίθεση σε προτσές (prozessierende Widerspruch): από την μια μεριά ωθεί τη μείωση του χρόνου εργασίας σε ένα μίνιμουμ και από την άλλη μεριά θέτει τον χρόνο εργασίας σαν την μοναδική πηγή και το μοναδικό μέτρο του πλούτου». [Grundrisse, σελ. 601 (σ. 539 Ελληνική Έκδοση)]

Το γεγονός ότι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής μπόρεσε να αναπαράγεται παρόλη αυτή την αυτοαντίθεση του οφείλεται μόνο στην συνεχή επέκτασή του: όσο λιγότερη αξία δηλαδή εργασιακή ουσία περιέχει και παριστάνει το κάθε ξεχωριστό εμπόρευμα τόσο περισσότερα εμπορεύματα πρέπει να παράγονται και να πωλούνται. Όσο καιρό η ποσότητα των παραχθέντων και πωληθέντων εμπορευμάτων αυξάνεται γρηγορότερα απ' ότι η μείωση της εργασιακής ουσίας ή αξιακής ουσίας των ξεχωριστών εμπορευμάτων αναβάλλεται η κατάρρευση του συστήματος. (Όπως αναφέραμε και προηγούμενα αυτός είναι γενικά ο τρόπος που το κεφάλαιο «έλυε» μέχρι τώρα την αυτοαντίθεση του). Έπρεπε λοιπόν να κατακλυστεί ο κόσμος με εμπορεύματα και να διαμορφωθούν οι άνθρωποι έτσι που να οργανώνουν τη ζωή τους στην μορφή μιας αδιάκοπης παραγωγής εμπορευμάτων και μιας συνεχώς αυξανόμενης κατανάλωσης εμπορευμάτων.

Μέσα στα πλαίσια αυτού του ορίζοντα της καπιταλιστικής ιστορίας ανάπτυξης και επιβολής του έζησε αυτή η επεκτατική κίνηση και μεν κρισιακά μπλοκαρίσματα και σταλώματα όμως μπόρεσε ξανά και ξανά να προχωρήσει και πάλιν παραπέρα. Όπως ήδη αναφέραμε ο Μαρξ ανέλυσε και ερμήνευσε αυτό το φαινόμενο στον τρίτο τόμο του «Κεφαλαίου» δίνοντας του την ονομασία «ο νόμος της τάσης πτώσης του ποσοστού του κέρδους». Επαναλαμβάνουμε εδώ συνοπτικά τον μηχανισμό λειτουργίας αυτού του νόμου: όταν η «οργανική σύνθεση του κεφαλαίου» αλλάσσει προς όφελος του σταθερού κεφαλαίου (μέσα παραγωγής) και σε βάρος του μεταβλητού δηλαδή των

κόστων της ζωντανής μισθωτής εργασίας που είναι η μόνη που παράγει νέα αξία, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι αναγκαστικά μειώνεται επίσης το κέρδος σε σχέση με το χρησιμοποιηθέν συνολικό κεφάλαιο. Με άλλα λόγια: για να μπορεί να επιτευχθεί το ίδιο κέρδος απαιτούνται όλο και μεγαλύτερα αρχικά επενδυτικά κόστη.

Όπως λέει ήδη το όνομα, αυτή η «τάση πτώσης του ποσοστού του κέρδους» είναι όμως μόνο ένα σχετικό μέγεθος, γι' αυτό δεν σηματοδοτεί κατ' ουδένα λόγο - όπως συχνά λανθασμένα υποτίθεται - το απόλυτο όριο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η σχετική μείωση του ποσοστού του κέρδους μπορεί να συνεχίζει «μέχρι να σβήσει ο ήλιος» όπως χαρακτηριστικά λέει η Rosa Luxemburg. Η πτώση του ποσοστού του κέρδους είναι μόνο ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται η καπιταλιστική αυτοαντίθεση στην μορφή μιας ισοσταθμίζουσας επεκτατικής κίνησης. Όπως η μείωση της αξιακής ουσίας σε κάθε ξεχωριστό εμπόρευμα ισοσταθμίζεται και υπερ-ισοσταθμίζεται με το ότι η παραγωγή περισσότερων εμπορευμάτων επεκτείνεται γρηγορότερα και άρα, παρ' όλ' αυτά παράγεται συνολικά περισσότερη μάζα αξιακής ουσίας, το ίδιο ισοσταθμίζεται και υπερ-ισοσταθμίζεται, μέσω του ίδιου προτσές, η πτώση του ποσοστού του κέρδους έτσι που τώρα να χρησιμοποιείται συνολικά περισσότερο χρηματικό κεφάλαιο από την μείωση του ποσοστού του κέρδους του ξεχωριστού ατομικού χρηματικού κεφαλαίου. Έτσι το (σχετικό) ποσοστό του κέρδους μπορεί να πέφτει ενώ η (απόλυτη) μάζα του κέρδους παρ' όλ' αυτά να αυξάνεται. Αυτός ο απλώς σχετικός χαρακτήρας της πτώσης του ποσοστού του κέρδους αναδειχεται επίσης στις «Αιτίες που αντεπιδρούν» - όπως τις ονόμασε ο Μαρξ - η σημαντικότερη από τις οποίες είναι το φθηνάιμα του «σταθερού κεφαλαίου» (του νεκρού υλικού κεφαλαίου δηλαδή των μέσων παραγωγής). («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 293-304).

Ότι συμβαίνει στις κρίσεις δεν είναι η κάποια ισχυρή πτώση του σχετικού ποσοστού του κέρδους, αλλά η πτώση της απόλυτης μάζας του κέρδους, πράγμα που σημαίνει ότι η ισοσταθμίζουσα επεκτατική κίνηση σταματά - και με αυτό η παραγωγή γενικά - σε μια μεγάλη κοινωνική διάσταση. Σ' αυτές τις κρίσεις υπάρχει το σχετικό διότι είναι χωρικά και χρονικά περιορισμένες δηλαδή έχουν σχέση μόνο με μια συγκεκριμένη συγκυρία της καπιταλιστικής ανάπτυξης η οποία δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.

Ο Μαρξ πρόβλεψε, σαν αφηρημένη δυνατότητα [και στα "Grundrisse", σελ. 590-610 (σ.529-547), σαν λογική τελική κατάληξη] μια αδιέξοδη συγκυρία κατά την οποία η ισοσταθμίζουσα επεκτατική κίνηση δεν μπορεί πλέον να συνεχίζει, πέφτει χωρίς τέλος η απόλυτη μάζα του κέρδους και αποβάλλεται η πλειοψηφία του πληθυσμού, διότι η παραγωγή της «αξιακής ουσίας» που βρίσκεται στη βάση δεν είναι πλέον δυνατή σε ένα κοινωνικά αξιόλογο μέγεθος (που να επιτρέπει πραγματική συσσώρευση του κεφαλαίου) ένεκα του επιτευχθέντος βαθμού επιστημονικοποίησης (και της ένεκα τούτου αντικατάσταση της εργατικής δύναμης από την τεχνολογία). Η πτώση της αξιακής ουσίας γίνεται τότε οριστική να ανεπίστρεπτη και μετατρέπεται από ένα σχετικό (πτώση του ποσοστού του κέρδους) σε ένα απόλυτο (πτώση της μάζας του κέρδους) μέγεθος· το αποτέλεσμα είναι το μαζικό σταμάτημα της παραγωγής και μια χρόνια μαζική ανεργία.

Εφόσον διατηρείται ακόμη η καπιταλιστική μορφή σχέσης, της γενικής ανταλλαγής εμπορευμάτων, της αγοράς εργασίας και του «κερδίζειν χρήμα», τότε δημιουργείται η παράλογη κατάσταση να εξαθλιώνεται η κοινωνία παρόλο που είναι διαθέσιμοι όλοι οι υλικοί όροι και παράγοντες της παραγωγής πλούτου. Ακριβώς σ' αυτό τον παραλογισμό οδηγεί με τεράστια βήματα η 3^η βιομηχανική επανάσταση της μικροηλεκτρονικής. Ότι ο Μαρξ άδραξε μόνο ως αφηρημένη λογική κατάληξη, ως επιστημονική πρόβλεψη που βρίσκεται σε βάθος χρόνου, εμφανίζεται σήμερα στην κοινωνική πραγματικότητα ένεκα των νέων δυναμικών της ορθολογιστικοποίησης και της αυτοματοποίησης. Η δομική μαζική ανεργία (άλλα συναφή φαινόμενα είναι ο φτηνός μισθός, το ξεχαρβάλωμα του κράτους προνοίας, οι διάφορες μορφές αθλιότητας κ.α.) φανερώνει ότι η ισοσταθμίζουσα ιστορική κίνηση επέκτασης του κεφαλαίου οδηγείται σε στασιμότητα.

Αν αυτή η στασιμότητα εμφανίζεται κατ' αρχήν μόνο πάνω στο κοινωνικό επίπεδο και όχι σαν κατάρρευση της απόλυτης μάζας του κέρδους, δηλαδή δημιουργείται η αυταπάτη μιας συσσώρευσης του κεφαλαίου χωρίς αντίστοιχη αξιακή ουσία, αυτό συμβαίνει διότι, η συνεχιζόμενη διευρυμένη αναπαραγωγή της αξιακής και εργασιακής ουσίας που βασίζεται πάνω στο πραγματικό οικονομικό επίπεδο (της παραγωγής και της πώλησης αγαθών) που σταμάτησε, προσομειώνεται τώρα για κάποιον χρονικό διάστημα μέσω του πιστωτικού συστήματος και της αποσύνδεσης και «ανεξαρτοποίησης» των κερδοσκοπικών χρηματοοικονομικών αγορών.

Το δάνειο (δηλαδή τα αποταμιευμένα χρήματα της κοινωνίας τα οποία μαζεύονται στο τραπεζικό σύστημα και δανείζονται έναντι τόκου για σκοπούς παραγωγής και κατανάλωσης) και μεν είναι ένα εντελώς κανονικό καπιταλιστικό φαινόμενο, η σημασία του όμως πήρε τεράστιες διαστάσεις με την αυξανόμενη ταχύτητα της καπιταλιστικής επεκτατικής κίνησης: πρόκειται για μια προεξόφληση μελλοντικών χρηματικών εισοδημάτων (όπως επίσης μελλοντικής κατανάλωσης εργατικής δύναμης και μελλοντικής δημιουργίας αξιακής ουσίας) με σκοπό να διατηρείται σε κίνηση το τωρινό επίπεδο της καπιταλιστικής λειτουργίας. Η ισοσταθμίζουσα επέκταση και με αυτό η διαρκής διεύρυνση της μάζας του κέρδους με κατά κανόνα πτωτικό ποσοστό κέρδους, μπόρεσε να συνεχίζει όσο καιρό τα προσδοκώμενα μελλοντικά χρηματικά εισοδήματα ακολουθούσαν πραγματικά πάνω στη βάση πραγματικής αξιακής ουσίας (συμπεριλαμβανομένης της εξυπηρέτησης των τόκων). Όσο περισσότερο η 3^η βιομηχανική επανάσταση κάνει αδύνατο αυτό το προτσές, τόσο ισχυρότερη και μαζικότερη γίνεται η καταφυγή στο δάνειο, τόσο πιο απότομη και πιο βαθιά πρέπει να είναι επίσης η πτώση στη γενική χρηματοπιστωτική κρίση όταν δεν θα ακολουθήσει πλέον η πραγματική αξιακή ουσία που παράγεται μόνο από την εργασία.

Η κατανάλωση του κράτους που χρηματοδοτείται από δάνεια έφθασε σ' αυτό το επίπεδο της προσομοιωνόμενης αναπαραγωγής ήδη σε παγκόσμιο επίπεδο· αλλά επίσης και η ατομική μαζική κατανάλωση που χρηματοδοτείται από δάνεια και η λεηλασία των αποταμιεύσεων, της κληρονομιάς κλπ. για σκοπούς κατανάλωσης, η σταθερή αύξηση του ποσοστού του δανείου στο κεφάλαιο των επιχειρήσεων και κυρίως η δημιουργία του «πλασματικού κεφαλαίου» μέσω της χωρίς προηγούμενο ανόδου του δείκτη των μετοχών (σε σχέση με την πραγματική οικονομική ανάπτυξη) καταδεικνύουν ότι η προσομοιωνόμενη παραπέρα κίνηση της καπιταλιστικής επέκτασης πλησιάζει το οριακό σημείο.

Η αφελής αυταπάτη μιας ατελείτητης κίνησης λειτουργίας του καπιταλισμού χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο στην σημερινή εποχή του «καπιταλισμού του καζίνο» και του «ζειν με δανεικά», μπόρεσε να δημιουργήσει την φαινομενικότητα της σταθερότητας διότι η κατάρρευση του ανυψωμένου και «ανεξαρτοποιημένου» χρηματοπιστωτικού εποικοδομήματος πραγματοποιείται μόνο μετά από κάποιον χρονικό διάστημα επώασης· επιπλέον μπορεί παροδικά να γίνει επίσης «επαναδανειοδότηση» και η φούσκα των φαινομενικά κατά το δοκούν αυξανόμενων αξιών των μετοχών, χρειάζεται μια εξωτερική αφορμή για να επιφέρει το σκάσιμο της.

Το σκάσιμο της φούσκας δεν σημαίνει τίποτ' άλλο παρά την πραγματοποίηση της «υποτίμησης της αξίας» δηλαδή την δημιουργία δια μιας της εσωτερικής σχέσης (ενότητας) που υπάρχει ανάμεσα στην βάση (πραγματική παραγωγή αξίας) και του χρηματοπιστωτικού εποικοδομήματος (πλασματική παραγωγή αξίας). Εδώ αποδεικνύεται και πάλιν η εσωτερική ταυτότητα του «κεφαλαίου» και της «εργασίας». Αποδεικνύεται ότι είναι μια αυταπάτη να νομίζει κανείς ότι το «κεφάλαιο» μπορεί να συνεχίζει να συσσωρεύει από μόνο του για τον εαυτό του. Αποδεικνύεται επίσης ότι είναι μια αυταπάτη να νομίζει κανείς ότι η (αφηρημένη) «εργασία» θα μπορούσε να χειραφετηθεί από το «κεφάλαιο» και στην πορεία να συνεχίζει να λειτουργεί από μόνη της για τον εαυτό της. Αυτή ήταν και συνεχίζει να είναι η βασική και κύρια αυταπάτη του μαρξισμού του εργατικού κινήματος και του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Ο καπιταλισμός εξαρτάται λοιπόν από το αν μπορεί να δημιουργείται κεφάλαιο, από το αν μπορεί να αυτοαξιοποιείται η αξία. Αν αυτό δεν μπορεί πλέον να είναι εγγυημένο τότε ο καπιταλισμός φτάνει στο ιστορικό του όριο:

«Το αληθινό όριο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι το ίδιο το κεφάλαιο, είναι το γεγονός ότι το κεφάλαιο και η αυτοαξιοποίηση του εμφανίζονται στην αφετηρία και τέρμα σαν κίνητρο και σκοπός της παραγωγής, ότι η παραγωγή είναι μόνο παραγωγή για το κεφάλαιο και όχι αντίστροφο ότι δηλαδή τα μέσα παραγωγής είναι απλά μέσα για μια διαρκώς διευρυνόμενη διαμόρφωση του προτσές της ζωής για την κοινωνία των παραγωγών. Τα όρια μέσα στα οποία μόνο μπορούν να κινηθούν η διατήρηση και η αξιοποίηση της κεφαλαιακής αξίας οι οποίες βασίζονται στην απαλλοτρίωση και στην πτώχευση της μεγάλης μάζας των παραγωγών, τα όρια αυτά βρίσκονται γι' αυτό διαρκώς σε αντίθεση με τις μεθόδους παραγωγής που είναι υποχρεωμένο να χρησιμοποιήσει το κεφάλαιο για το σκοπό του και που τείνουν προς απεριόριστη αύξηση της παραγωγής, προς την παραγωγή σαν αυτοσκοπό, προς την απεριόριστη ανάπτυξη των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας. Το μέσο - απεριόριστη ανάπτυξη των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας - έρχεται σε διαρκή σύγκρουση με τον περιορισμένο σκοπό της αξιοποίησης του υπάρχοντος κεφαλαίου. Αν λοιπόν ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι ένα μέσο ιστορικής σημασίας για την ανάπτυξη της ολικής παραγωγικής δύναμης και για τη δημιουργία της αντίστοιχης σ' αυτήν παγκόσμιας αγοράς, αποτελεί ταυτόχρονα τη μόνιμη αντίθεση ανάμεσα σ' αυτό το ιστορικό του καθήκον και στις αντίστοιχες του κοινωνικές σχέσεις παραγωγής». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 316)

Έτσι στόχος και μέσον της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής βρίσκονται σε μια «διαρκή σύγκρουση», δεν συνταυτίζονται. Κάθε καινοτομία στις παραγωγικές δυνάμεις είναι στην τάση της μια επίθεση ενάντια στο σύστημα που την προκάλεσε. Τα μέσα κραυγάζουν για μια νέα μορφή, κοινωνίας.

Η κεντρική αντίθεση δεν είναι εκείνη που υπάρχει ανάμεσα στην μισθωτή εργασία και το κεφάλαιο· αυτή είναι μόνο μια αντίθεση εντός του περιβλήματος της σχέση κεφάλαιο και αφορά μόνο το επίπεδο της διανομής, όχι το επίπεδο της παραγωγής. Το αντικειμενικό όριο του κεφαλαίου δεν είναι η εργατική τάξη (ή ένα άλλου είδους επαναστατικό υποκατάστατο υποκείμενο) αλλά η ίδια η σχέση κεφάλαιο. Η κυριαρχία του κεφαλαίου φθάνει τότε στα όρια της όταν η αξία δεν μπορεί πλέον να αυτοαξιοποιείται, όταν οι επαναστάσεις της αξίας την σπρώχνουν σταδιακά προς το μηδέν. Έτσι η κρίση θανάτου του κεφαλαίου είναι ταυτόσημη με την τελική κρίση της αξίας, δηλαδή με την τελική κρίση της εργασίας.

Η σχέση κεφάλαιο πρέπει να ξεπεραστεί το συντομότερο, αν η ανθρωπότητα δεν θέλει να καταλήξει στη βαρβαρότητα, και μπορεί να ξεπεραστεί μόνο συνειδητά. Γι αυτό το σκοπό χρειάζεται όμως όπως λέει ο Μάρξ μια «τεράστια συνειδητοποίηση» [Grundrisse, σελ. 375 (σ. 351 Ελληνική Έκδοση)]

Αυτό μπορεί να γίνει μόνο από ένα μη ταξικό κοινωνικό κίνημα το οποίο ακριβώς δεν θα θέλει πλέον να επιβάλει επί μέρους συμφέροντα αλλά διατυπώνει και πραγματοποιεί μια εναλλακτική βασική απαίτηση ενάντια όλων των συμφερόντων που συγκροτούνται από την κοινωνική σχέση κεφάλαιο.

Παραγωγική και μη παραγωγική εργασία.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι η μείωση της μάζας του κέρδους οφείλεται στη μείωση της εργασίας που παράγει αξία. Στον καπιταλισμό δεν παράγει κάθε εργασία αξία. Φυσικά δεν μιλούμε εδώ για την συγκεκριμένη υλική χρησιμότητα της εργασίας διότι αυτό το επίπεδο δεν υπάρχει καθόλου για τη λογική της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Αυτό που την αφορά είναι μόνο αν μια ορισμένη εργασία παράγει υπεραξία. Ο Μάρξ ερεύνησε προσεκτικά αυτό το ζήτημα ενώ οι μαρξιστές γενικά το παραμέλησαν και γι' αυτό δεν κατανόησαν τη σχέση του με τις καπιταλιστικές κρίσεις. Άφησαν αυτό το πεδίο στους θεωρητικούς της αστικής οικονομολογίας οι οποίοι ισχυρίζονται και διαλαλούν

παντού ότι κάθε απώλεια θέσεων εργασίας στους παραδοσιακούς τομείς (βαριά βιομηχανία, γεωργία κλπ) υπερισσοσταθμίζεται από νέες θέσεις απασχόλησης οι οποίες υποτίθεται ότι δημιουργούνται στο τομέα των υπηρεσιών, της πληροφορικής κλπ και θα δημιουργηθούν ακόμη περισσότερες στο εγγύς μέλλον.

Πέραν του γεγονότος ότι οι υπηρεσίες δεν μπορούν να απορροφήσουν τόσους πολλούς ανέργους επειδή και αυτές ορθολογοποιούνται, παραβλέπεται εδώ ότι αυτές οι εργασίες - ανεξάρτητα αν είναι «χρήσιμες ή όχι - πάντως οι περισσότερες από αυτές, δεν είναι «παραγωγικές εργασίες» με την καπιταλιστική έννοια. Σύμφωνα με τον Μάρξ παραγωγική με την καπιταλιστική έννοια είναι μόνο εκείνη η εργασία που δημιουργεί υπεραξία η οποία συσσωρεύεται σε κεφάλαιο. Οι άλλες εργασίες καταναλώνουν απλά και μόνο τα εισοδήματα εκείνων που τις πληρώνουν. Ο Adam Smith ισχυριζόταν ότι:

«Η εργασία μερικών από τα πιο επιφανή στρώματα (Stände) της κοινωνίας όπως και η εργασία των υπηρετών δεν παράγει αξία... Έτσι λ.χ. ο ανώτατος άρχων με όλους τους δικαστικούς υπαλλήλους του και τους αξιωματικούς του που βρίσκονται στην υπηρεσία του, ολόκληρος ο στρατός και ο στόλος είναι μη παραγωγικοί εργαζόμενοι. Είναι υπηρέτες της κοινωνίας και συντηρούνται με ένα μέρος του ετήσιου προϊόντος της δουλειάς άλλων ανθρώπων... Στην ίδια τάξη ανήκουν... οι παπάδες, οι δικηγόροι, οι γιατροί, οι φιλόλογοι, οι σοφοί κάθε κατηγορίας. Οι ηθοποιοί, οι γελωτοποιοί, οι μουσικοί, οι τραγουδιστές της όπερας, οι χορευτές μπαλέτου κλπ.» (στις «Θεωρίες για την υπεραξία, τόμος πρώτος, σελ. 154).

(Να σημειώσουμε εδώ, σ' αυτή τη συνάφεια, ότι η πολεμική ενάντια στα «μη παραγωγικά» στρώματα είναι μέρος της αντίθεσης της βιομηχανικής μπουρζουαζίας στην εποχή του Διαφωτισμού, ενάντια στα παλιά κυρίαρχα στρώματα).

Ο Μαρξ διευκρινίζει:

«Αυτή καθ' εαυτή η διάκριση ανάμεσα στην παραγωγική και μη παραγωγική εργασία, όπως είπαμε, δεν έχει καμιά δουλειά ούτε με την ιδιαίτερη ειδικότητα της εργασίας ούτε με την ιδιαίτερη αξία χρήσης στην οποία ενσωματώνεται αυτή η ειδικότητα. Στην μια περίπτωση η εργασία ανταλλάσσεται με κεφάλαιο, στην άλλη με εισόδημα. Στην μια περίπτωση, η εργασία μετατρέπεται σε κεφάλαιο και δημιουργεί ένα κέρδος για τον κεφαλαιοκράτη. Στην άλλη περίπτωση είναι μια δαπάνη, ένα από τα είδη στα οποία καταναλώνεται το εισόδημα.» (Θεωρίες για την Υπεραξία», τόμος πρώτος, σελ. 164).

Φυσικά ο καπιταλισμός δεν μπορεί να παραιτηθεί εντελώς από τις «μη παραγωγικές» εργασίες. Επειδή όμως μόνο η παραγωγική εργασία αποτελεί την «ουσία» του, πρέπει να προσπαθεί να περιορίσει την μη παραγωγική και να την μετατρέπει όσο γίνεται περισσότερο σε παραγωγική. Έτσι ένας δάσκαλος π.χ. ως τέτοιος δεν είναι «παραγωγικός» εργάτης. Όμως όταν αυτός, λέει ο Μαρξ, εργάζεται σε ένα ιδιωτικό σχολείο και δημιουργεί υπεραξία για τον κεφαλαιοκράτη ιδιοκτήτη του σχολείου γίνεται παραγωγικός (για το κεφάλαιο του). («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 525).

Συχνά επιτίθενται ενάντια σ' αυτή τη διάκριση που έκανε ο Μαρξ ανάμεσα στην παραγωγική και μη παραγωγική εργασία ισχυριζόμενοι ότι αυτός θεωρεί παραγωγικές μόνο τις εργασίες στον υλικό ή ακόμη μόνο στο βιομηχανικό τομέα αποκλείοντας τις υπηρεσίες και όλες τις μη υλικές εργασίες. Αυτό είναι λάθος διότι ο Μαρξ, στο εννοιακό επίπεδο, το ερώτημα αν μια εργασία είναι παραγωγική ή μη παραγωγική ποτέ δεν το ταύτισε με το υλικό της ή μη υλικό της περιεχόμενο (όπως φαίνεται και στο απόσπασμα που παραθέσαμε πιο πάνω). Δεν είναι δυνατόν να αποφασίσουμε για μια μεμονωμένη περίπτωση αν είναι παραγωγική ή όχι διότι αυτό εξαρτάται από τη θέση της στο συνολικό προτσές παραγωγής. Μόνο στο επίπεδο του συνόλου του κεφαλαίου (του «κεφαλαίου γενικά» με τα λόγια του

Μαρξ) γίνεται φανερός ο παραγωγικός ή μη παραγωγικός χαρακτήρας μιας εργασίας: οι λογιστές εντός μιας επιχείρησης π.χ. είναι μη παραγωγικοί εργάτες· αποτελούν ένα αναγκαίο κακό για την επιχείρηση. Η οργάνωση όμως ειδικών επιχειρήσεων οι οποίες προσφέρουν λογιστικές υπηρεσίες σε άλλες επιχειρήσεις, δημιουργούν σίγουρα υπεραξία για τους κατόχους αυτών των επιχειρήσεων, και αυτό αποτελεί το μυστικό του λεγόμενου «τριτογενούς τομέα». Όμως αυτά τα κέρδη για τον ξεχωριστό επιχειρηματία αυτοαναιρούνται πάλιν πάνω στο επίπεδο του συνολικού κεφαλαίου επειδή αυτές οι δραστηριότητες αποτελούν πάντοτε μια αφαίρεση από την υπεραξία που παρήχθει από το παραγωγικό κεφάλαιο. Ένα κεφάλαιο για να είναι παραγωγικό πρέπει τα προϊόντα του να ξαναμπούν στο προτσές συσσώρευσης του κεφαλαίου και πρέπει η κατανάλωσή τους να δημιουργεί τη βάση και την προϋπόθεση μιας διευρυμένης παραγωγής κεφαλαίου με το να καταναλώνονται από παραγωγικούς εργάτες ή να γίνονται επενδυτικά αγαθά (μέσα παραγωγής) για ένα κύκλο ο οποίος παράγει πραγματική υπεραξία.

Ή έτσι κατανοημένη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγική και την μη παραγωγική εργασία δεν αντιστοιχεί με τη διάκριση ανάμεσα στα υλικά αγαθά και τις υπηρεσίες ούτε ανάμεσα στις κρατικές δαπάνες και τις ατομικές επενδύσεις – έστω κι αν είναι αλήθεια ότι το μεγαλύτερο μέρος των κρατικών δαπανών αποτελούν μια μη παραγωγική κατανάλωση (εξοπλισμοί, διοίκηση, εκπαίδευση, υγεία κλπ). Επίσης ένα μέρος της βιομηχανικής παραγωγής δεν παράγει σήμερα αξία διότι εξαρτάται από το πλασματικό κεφάλαιο το οποίο με τη σειρά του προσομειώνει παραγωγή αξίας και συσσώρευσης υπεραξίας (κέρδους).

Η σημερινή κρίση της αξιοποίησης του κεφαλαίου δεν προκαλείται μόνο από την ολοφάνερη μείωση της εργασίας γενικά αλλά κυρίως από την άορατη συρρίκνωση της παραγωγικής εργασίας. Μόνο ένα πολύ μικρό μέρος των οικονομικών δραστηριοτήτων στον κόσμο δημιουργεί ακόμη υπεραξία και διατηρεί σε κίνηση τον καπιταλισμό. Η μείωση της παραγωγικής εργασίας προκαλείται επίσης από την συνεχή αύξηση των “faux frais” (παράπλευρα συναφή έξοδα – υποδομές), όπως τα ονομάζει ο Μαρξ. Οι παραγωγικοί τομείς χρειάζονται πολυάριθμες δραστηριότητες πριν, μετά και δίπλα στο πραγματικό προτσές παραγωγής. Όμως πρόκειται για μη παραγωγικές εργασίες οι οποίες δεν μπορούν να υπακούουν στη λογική της αξίας. Μερικές από αυτές τις δραστηριότητες διεκπεραιώνονται εντός της επιχείρησης όπως η λογιστική που αναφέραμε πιο πάνω. Όμως τα περισσότερα “faux frais” αναλαμβάνονται από το κράτος. Με τους φόρους και άλλα έσοδα το κράτος χρηματοδοτεί ότι είναι πολύ ακριβό για τις ίδιες τις επιχειρήσεις, ή δεν μπορούν να οργανωθούν με βάση τα συνηθισμένα κριτήρια του κέρδους αλλά είναι παρ’ όλ’ αυτά αναπόφευκτα. Έτσι η σύγχρονη παραγωγή χρειάζεται ειδικευμένες εργατικές δυνάμεις και γι’ αυτό ένα συνολικό κοινωνικό σύστημα εκπαίδευσης. Η εσωτερική και εξωτερική «ασφάλεια», οι μεταφορές, το σύστημα υγείας, η διοίκηση και πολλά άλλα είναι αναγκαία για να μπορεί να λειτουργεί η παραγωγική εργασία. Αυτή, με τη σειρά της, πρέπει να δώσει ένα μέρος των κερδών της στο κράτος με τη μορφή των φόρων. Φυσικά κάθε ατομικό κεφάλαιο χαίρεται για το γεγονός ότι βρίσκει έτοιμες και καλά οργανωμένες και λειτουργούσες και συχνά δωρεάν τις υποδομές. Όμως για το συνολικό κεφάλαιο (το «κεφάλαιο γενικά») πρόκειται για “faux frais” τα οποία πρέπει να περιορίζονται όσο γίνεται περισσότερο επειδή αλλιώς μπορούν να απειλήσουν την κερδοφορία της συνολικής παραγωγής.

Από τις αρχές του καπιταλισμού τα faux frais εμφανίζουν μια συνεχή αυξητική τάση. Οι αιτίες γι’ αυτό είναι η διαρκής αύξηση του σταθερού κεφαλαίου, κυρίως στην υπόσταση της επιστημονικοποίησης της παραγωγής· μεγάλωσε επίσης η επιδραση των υποδομών πάνω στον ανταγωνισμό (ένα κεφάλαιο που έχει στη διάθεση του αγροτικούς δρόμους αντί αυτοκινητόδρομους για να μεταφέρει τα προϊόντα του, θα χάσει στον παγκόσμιο ανταγωνισμό), η ανάγκη διατήρησης της κοινωνικής συνοχής και ειρήνευσης (Δίκαιο, αστυνομία), ο ανταγωνισμός των εξοπλισμών, η ανάγκη του κεφαλαίου να έχει στη διάθεση του όλο και πιο εκπαιδευμένες και ειδικευμένες – ή γενικά, προσαρμοσμένες στην λογική της αξίας – εργατικές δυνάμεις. Η νεοφιλελεύθερη επίθεση, περιεχόμενο της οποίας είναι η επιθυμία της, να οργανώσει αυτές τις δραστηριότητες σαν

καπιταλιστικές επιχειρήσεις (ιδιωτικοποιήσεις), δεν αλλάζει την κατάσταση στο επίπεδο του συνολικού κεφαλαίου (του «κεφαλαίου γενικά») και φέρει μαζί της, πέραν τούτου, τον κίνδυνο να καταστρέψει το γενικό κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται η παραγωγή της αξίας.

Η αυξανόμενη πίεση πάνω στην παραγωγή αξίας ένεκα της αύξησης των “faux frais” και της μη παραγωγικής εργασίας, όπως και η προκαλούμενη από αυτά μείωση της μάζας του κέρδους, είναι – πάνω στο λογικό επίπεδο – ένα αναπόφευκτο επακόλουθο των βασικών αντιθέσεων του εμπορεύματος. Η ιστορική πραγματικότητα απόδειξε αυτό το λογικό συμπέρασμα. Κατ’ αρχήν διότι ο κλασικός καπιταλισμός ο οποίος χαρακτηριζόταν από την ανταλλαξιμότητα των νομισμάτων με τον χρυσό, από ισοζυγισμένους κρατικούς προϋπολογισμούς και από τον ελεύθερο ανταγωνισμό χωρίς κρατικές επεμβάσεις, έφθασε στο τέλος του με τον 1^ο παγκόσμιο πόλεμο. Από εκείνο τον καιρό ο καπιταλισμός βρίσκεται σε μια διαρκή φυγή προς τα μπρος, και μπορεί να λειτουργεί παραπέρα μόνο με το να «αναστέλλει», να «παρακάμπτει» τους δικούς του νόμους.

Η εποχή από το 1920, και το αργότερο από το 1945 μέχρι την δεκαετία του ’70, χαρακτηρίζεται σήμερα δικαιολογημένα ως «φορντισμός». Ξεκινώντας από τις αμερικάνικες βιομηχανίες αυτοκινήτων και από τις καινοτομίες του Henry Ford και Frederick Taylor (κυλιόμενος υμάντας και «επιστημονική» οργάνωση της εργασίας που οδήγησε σε μια τεράστια συμπύκνωση της εργασίας μετατρέποντας τον μισθωτό εργάτη σε ρομπότ) αναπτύχθηκε αυτό το νέο οικονομικό σύστημα της συσσώρευσης του κεφαλαίου κατ’ αρχήν στις ΗΠΑ και αργότερα, μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο, επεκτάθηκε και στις άλλες δυτικές χώρες. Τα αποτελέσματα του φορντισμού σε συνδυασμό με οικονομικό-πολιτικά μέτρα που βασίζονται στην θεωρία του Keynes ήταν: η μαζική παραγωγή αγαθών σε χαμηλές τιμές, οι ψηλοί μισθοί, η πλήρης απασχόληση, η πολιτική δημοκρατία, οι μαζικές κρατικές επενδύσεις στις υποδομές και στο κοινωνικό δίκτυο, η νομισματική σταθερότητα και η εισαγωγή καταναλωτικών αγαθών σε όλους τους τομείς της ζωής.

Το φορντιστικό «οικονομικό θαύμα» δεν ήταν όμως αυτοσυντηρούμενο. Ήταν το κράτος που με τις επενδύσεις του (χρηματοδοτούμενες κυρίως με δάνεια) επέτρεψε την γρήγορη επέκταση των μη παραγωγικών τομέων – π.χ. με την κατασκευή αυτοκινητόδρομων χωρίς τους οποίους δεν θα ήταν δυνατή η αυτοκινητοποίηση του κόσμου. Η επιτευχθείσα με αυτό τον τρόπο ανάπτυξη έκανε δυνατή μια ανάπτυξη των παραγωγικών τομέων σε απόλυτους αριθμούς, πράγμα που επαρκούσε για να ισοσταθμισθεί η σχετική μείωση του κέρδους σε κάθε ξεχωριστό προϊόν.

Ο φορντισμός κατάφερε να πλημμυρίσει τον κόσμο με εμπορεύματα και να αναβάλει την δομική κρίση του καπιταλισμού για αρκετές δεκαετίες, κρίση που εκδηλώθηκε ήδη στην δεκαετία του ’20 και εκράγηκε στη μορφή της μεγάλης κρίσης του 1929. Γύρω στα μέσα της δεκαετίας του ’70 ο φορντιστικο-κεϊνσιανικός κύκλος εξαντλήθηκε διότι έγινε αδύνατο να χρηματοδοτούνται τα «παράπλευρα κόστα». Αυτό οδήγησε, κατ’ αρχήν, αναγκαστικά στην αποσύνδεση του δολλαρίου από τον χρυσό, το 1971 (επί προεδρίας Νίxon στις ΗΠΑ) και στην επιστροφή του πληθωρισμού στις δυτικές χώρες. Η παραγωγική εργασία, δηλαδή η υπεραξία που παράγεται από αυτήν δεν ήταν πλέον αρκετή για να κρατεί εν ζωή τη μάζα των εισοδημάτων των εργαζομένων στον μη παραγωγικό τομέα (δημόσια υπηρεσία και γενικά ολόκληρος ο τομέας των υπηρεσιών συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που ναίμεν ανήκουν στην όλη λειτουργία μιας επιχείρησης αλλά δεν συμμετέχουν άμεσα στην παραγωγή). Αποτέλεσμα τούτου ήταν τα μεν κράτη να αναγκάζονται να παίρνουν όλο και μεγαλύτερα δάνεια (αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο το ποσοστό του πλασματικού χρήματος σε σχέση με το πραγματικό χρήμα) για να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους σαν «εργοδότης» και σαν γενικός υπεύθυνος για την δημιουργία και διατήρηση σε λειτουργική κατάσταση των παραγόντων και όρων-πλαισίου (υποδομές) που είναι αναγκαία για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας, οι δε επιχειρήσεις να πτωχεύουν.

Αυτή η κρίση οξύνθηκε υπερβολικά από την «μικροηλεκτρονική επανάσταση» η οποία, διαφορετικά

απ' ότι οι προηγούμενες βιομηχανικές επαναστάσεις της παραγωγής, δεν έθεσε σε κίνηση ένα νέο μοντέλο συσσώρευσης αλλά άρχισε να κάνει τεράστιες ποσότητες εργασίας «μη κερδοφόρες» και άρα πλεονάζουσες. Διαφορετικά απ' ότι στην φορντιστική εποχή, αυτό γίνεται με ένα τέτοιο ρυθμό έτσι που η επέκταση της αγοράς δεν είναι πλέον σε θέση να ισοσταθμίσει την μείωση του μεριδίου της ζωντανής εργασίας που περιέχεται σε κάθε εμπόρευμα. Η μικροηλεκτρονική επανάσταση καταστρέφει οριστικά τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην παραγωγικότητα και στο ξόδεμα της αψηρημένης εργασίας που παράγει αξία.

Η μικροηλεκτρονική επανάσταση θέτει σε κίνηση τον «φαύλο κύκλο» τον οποίο ζούμε και γνωρίζουμε εδώ και σχεδόν 30 χρόνια. Το καπιταλιστικό σύστημα για να επιβιώσει σε μια κατάσταση όπου το ίδιο πριονίζει το κλαδί πάνω στο οποίο κάθεται – την παραγωγική εργασία – είναι αναγκασμένο να αναζητήσει τρόπους για να φέρει σε συμφωνία, για να συνταιριάσει στιγμιαία την κυκλοφορία με την παραγωγή όπως αναφέραμε πιο πάνω, πρακτικά μπορεί να το κάνει αυτό μόνο με το να «παρακάμπτει» τον νόμο της αξίας. Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνούμε ότι η παραγωγή αξιών χρήσης δηλαδή προϊόντων ως τέτοια, δεν περνά σήμερα κατ' ουδένα λόγο κρίση· αυτή που περνά σήμερα κρίση είναι η παραγωγή εμπορευμάτων δηλαδή η λογική της αξίας. Αν έπρεπε να λειτουργεί πραγματικά αυτή η λογική δηλαδή ο νόμος της αξίας, τότε σχεδόν το σύνολο της τωρινής παραγωγής θα έπρεπε να σταματήσει εξαιτίας «ελλειπούς κερδοφορίας». Το «αυτόματο υποκείμενο» δηλαδή η αυτοαξιοποίηση της αξίας – τους χρήματος – του κεφαλαίου («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 167 και αλλού) για να αποφύγει αυτή την εξέλιξη ρίχνεται σε μια όλο και πιο απελπισμένη φυγή προς τα μπρος, προς την πλασματική παραγωγή, προς την πλασματική παραγωγή αξίας και άρα προς την πλασματική συσσώρευση υπεραξίας (κέρδους) στο επίπεδο του κερδοσκοπικού χρηματοπιστωτικού εποικοδομήματος.

Εδώ γίνεται διαπραγμάτευση με υποσχέσεις για μελλοντικά κέρδη τα οποία, με νηφάλια παρατήρηση, δεν πρόκειται να πραγματοποιηθούν ποτέ. Με αυτό τον τρόπο ξοδεύονται ήδη σήμερα τα προσδοκούμενα κέρδη του αύριο. Τα επιτευχθέντα «κέρδη» από καθαρά κερδοσκοπικές χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες έγιναν στο μεταξύ απαραίτητα όχι μόνο για τις επιχειρήσεις αλλά και για τα κράτη και τα ιδιωτικά νοικοκυριά. Μέσω των αντίστοιχων ποσοτήτων χρήματος που αναδύονται εκ του μηδενός γεννιέται η λανθασμένη εντύπωση ότι το χρήμα απόκτησε την ιδιότητα να παράγει από τον εαυτό του παραπάνω χρήμα, «όπως η αχλαδιά που έχει την ιδιότητα να παράγει αχλάδια» («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 494), ή ότι απόκτησε την «απόκρυφη ιδιότητα να αυτοαναπαράγεται και να αυτοαξάνεται» (σελ. 497). Όμως αυτή η αυταπάτη βασίζεται στην εμπιστοσύνη ότι στο μέλλον θα αντληθούν πραγματικά κέρδη από παραγωγική δραστηριότητα. Αν θα απομάκρυνε κανείς τα δεκανίκια της κερδοσκοπίας, τότε η παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία δεν θα λειτουργούσε ούτε για μια στιγμή. Ωστόσο δεν έχουν δίκαιο εκείνοι που ισχυρίζονται ότι η πραγματική αιτία της κρίσης είναι οι κερδοσκόποι. Γράφει ο Μαρξ στη “New York Daily Tribune” απ' αφορμή την εμπορική κρίση του 1857:

«Όταν η κερδοσκοπία προς το τέλος μιας ορισμένης εμπορικής περιόδου εμφανίζεται σαν άμεσος πρόδρομος της κατάρρευσης, δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι η ίδια η κερδοσκοπία παρήχθει στις προηγούμενες φάσεις της περιόδου και γι' αυτό συνιστά η ίδια ένα αποτέλεσμα και ένα σύμπτωμα (accident) και όχι την τελική αιτία και την ουσία (the final cause and the substance). Οι οικονομολόγοι οι οποίοι προσπαθούν να ερμηνεύσουν τους επαναλαμβανόμενους σπασμούς (spasms) της βιομηχανίας και του εμπορίου με την κερδοσκοπία μοιάζουν με την παλιά σχολή των φιλοσόφων της φύσης η οποία θεωρούσε τον πυρετό σαν την πραγματική αιτία όλων των ασθενειών». («Άπαντα Μαρξ-Εγκελς» Γερμ., τόμος 12, σελ. 336).

Ο ισχυρισμός ότι φταίνε οι κερδοσκόποι για την κρίση δεν είναι μόνο λανθασμένος αλλά και επικίνδυνος, διότι μπορεί να οδηγήσει σε ένα «κυνήγι μαγισσών» (κερδοσκόπων). Η μαρξική κριτική της αξίας, αντίθετα οδηγεί σε μια κριτική των δομικών μηχανισμών του καπιταλισμού και δεν θεωρεί

ότι οι συμφορές που ταλανίζουν την καπιταλιστική κοινωνία οφείλονται στις μηχανορραφίες ορισμένων ομάδων ανθρώπων. Μόλις απαιτηθεί σε μεγάλη κλίμακα η εκπλήρωση των υποσχέσεων για μελλοντικά κέρδη σκάζουν οι κερδοσκοπικές φούσκες και προκαλούν αλυσιδωτά πτωχεύσεις. Προς το παρόν ναίμεν δεν επέρχεται το μεγάλο κραχ, όμως λαμβάνει χώραν ένας αργός και σταδιακός θάνατος του «τρόπου παραγωγής που βασιζεται στην αξία».

Για τη λογική υπόσταση της μαρξικής θεωρίας για τις κρίσεις και της θεωρίας για την επανάσταση. (Μια πρώτη προσέγγιση)

(Βασισμένο σε δοκίμιο του Ernst Lohoff)

Ένα σημείο δεν πρέπει ποτέ να ξεχνούμε όταν μελετούμε την μαρξική θεωρία: όταν ο Μαρξ ερευνά τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής δεν πρόκειται εδώ κατ' ουδένα λόγο για μια εναλλακτική οικονομική θεωρία που θα αφορούσε μια θετική έκθεση των μηχανισμών λειτουργίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, αλλά για μια κριτική της πολιτικής οικονομίας. Ο υπότιτλος του κύριου έργου του Μαρξ «Το κεφάλαιο» – «κριτική της πολιτικής οικονομίας» – χαρακτηρίζει το συνολικό ερευνητικό του πρόγραμμα. Ωστόσο με τη μεταμόρφωση της μαρξικής θεωρίας σε μαρξισμό χάθηκε εντελώς αυτή η θεμελιακά αρνητική κύρια κατεύθυνση. Η ιδιαίτερη θέση και η σημασία της αρνητικής αντίκρουσης τούτου του τρόπου παραγωγής και ζωής ξεχάστηκε στη μαρξιστική παράδοση ή επέζησε απλά και μόνο σαν κενή φράση.

Όταν ο Μαρξ ανάγει σε σήμα κατατεθέν ακριβώς την αρνητική κατεύθυνση της αναφοράς του, τότε δεν πρόκειται μόνο για μια πολεμική ενάντια στις κυρίαρχες ιδεολογικές και επιστημονικές αντιλήψεις για την οικονομία: η κριτική του στοχεύει ταυτόχρονα – και αυτό είναι το πιο αποφασιστικό – το ίδιο το υπό μελέτη αντικείμενο. Ο Μαρξ δεν παίρνει το σύστημα της καπιταλιστικής οικονομίας ως απλά προϋποτιθέμενο γεγονός, η έκθεση του είναι πάντα προσανατολισμένη προς την εσωτερική αντιθετικότητα του και την τελική διάλυση του. Η μαρξική ανάλυση του καπιταλισμού έθεσε στον εαυτό της το αποκλειστικό καθήκον να εντοπίσει και να αναδείξει εκείνα τα στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν την καπιταλιστική μορφή κοινωνικοποίησης ως παροδική, ως μόνο ένα μεταβατικό στάδιο της ανθρώπινης ανάπτυξης.

Αυτός ο αρνητικός χαρακτήρας της ανάλυσης προσδίδει στη θεωρία για τις κρίσεις την ιδιαίτερη της θέση στο μαρξικό έργο. Αν είναι η κρίση εκείνη που ξεσκεπάζει και φανερώνει την αλήθεια του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, τότε δεν μπορεί η ανάλυση των πραγματικών κρίσεων της παγκόσμιας αγοράς να κολλά σαν παράρτημα, όπως γίνεται στις θετικιστικές οικονομικές θεωρίες, αλλά γίνεται η ίδια ένα υπερκαλύπτων και συνοψίζων στοιχείο. Ο Μαρξ τόνιζε πάντα την ενσωματώνουσα λειτουργία της θεωρίας του για τις κρίσεις στους μεθοδολογικούς συλλογισμούς του. Έτσι γράφει στις «Θεωρίες για την υπεραξία» τα πιο κάτω, θέλοντας να δηλώσει την κατευθυντήρια γραμμή της κριτικής του της πολιτικής οικονομίας:

«Οι κρίσεις της παγκόσμιας αγοράς πρέπει να κατανοηθούν σαν η πραγματική συνένωση και βίαιη εξομάλυνση όλων των αντιθέσεων της αστικής κοινωνίας. Γι' αυτό τα ξεχωριστά στοιχεία που συνενώνονται έτσι στις κρίσεις αυτές πρέπει συνεπώς να προβάλλονται και να αναπτύσσονται στην κάθε σφαίρα της αστικής οικονομίας και όσο περισσότερο διεισδύουμε σ' αυτήν πρέπει, από τη μια μεριά, να αναπτύσσονται νέοι καθορισμοί αυτής της αντίθεσης και από την άλλη μεριά να αναδειχθούν ότι οι πιο αφηρημένες μορφές της επαναλαμβάνονται και περιέχονται στις πιο συγκεκριμένες μορφές» (τόμος δεύτερος, σελ. 594).

Έτσι η θεωρία για τις κρίσεις ρίχνει τη σκιά της πάνω στο συνολικό σύστημα της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας και χαρακτηρίζει και σφραγίζει το όλο οικοδόμημα.

(Ο Μαρξ δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει το πρόγραμμά του. Η θεωρία για τις κρίσεις έμεινε ανολοκλήρωτη. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στο ότι ο Μαρξ δεν είχε τον αναγκαίο χρόνο για να την επεξεργαστεί ακριβέστερα και να την συγκεκριμενοποιήσει. Η έλλειψη αυτή οφείλεται κυρίως στην αναπάρκεια του εμπειρικό-ιστορικού υλικού που αναγκαστικά είχε στη διάθεσή του ο Μαρξ κατά τις θεωρητικές έρευνες του για τις κρίσεις. Με τη σημερινή οπτική γνωρίζουμε ότι οι κρίσεις που υπήρχαν στην εποχή του Μαρξ ήταν κρίσεις ανάπτυξης και επιβολής μέσω των οποίων άνοιγε το δρόμο της η λογική της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Όταν ο Μαρξ γράφει:

«Όλες οι αντιθέσεις της αστικής παραγωγής ξεσπούν συλλογικά στις γενικές κρίσεις της παγκόσμιας αγοράς, στις ιδιαίτερες κρίσεις (ιδιαίτερες ως προς το περιεχόμενο και την έκταση τους) ξεσπούν μόνο σκόρπιες, μεμονωμένες, μονόπλευρες». («θεωρίες...» τόμος δεύτερος σελ. 622-623)

τότε όλες μαζί οι κρίσεις της εποχής που ζούσε ο Μαρξ ανήκουν σ' αυτή την δεύτερη κατηγορία. Η γενική κρίση της παγκόσμιας αγοράς η οποία δεν είναι μόνο κρίση της παγκόσμιας οικονομίας αλλά του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής συνολικά, συμβαίνει σήμερα μπροστά στα μάτια μας.)

Όταν ο Μαρξ αναλύει στις πρώτες σελίδες του πρώτου τόμου του «Κεφαλαίου» το ξεχωριστό εμπόρευμα και διαπιστώνει και αποδεικνύει στην απλή ύπαρξη του εμπορεύματος την διάλυση της ενότητας της παραγωγής και της κατανάλωσης η οποία διάλυση προκαλεί στην πορεία τον διπλασιασμό σε εμπόρευμα και χρήμα, τότε έχει ήδη με αυτό αναδείξει και ξεσκεπάσει την πιο αφηρημένη μορφή της κρίσης. Γράφει στα Grundrisse:

«Η ανταλλαξιμότητα του εμπορεύματος εκτός από το ίδιο και σαν χρήμα που είναι κάτι το διαφορετικό, κάτι το ξένο προς αυτό με το οποίο όμως το εμπόρευμα πρέπει να συνταυτιστεί, παρ' όλο που είναι, εκ των πραγμάτων ανόμοιο· η ίδια δε η συνταύτιση εξαρτάται από εξωτερικές προϋποθέσεις δηλαδή είναι τυχαία». [Grundrisse, σελ. 128 (σ. 102 Ελληνική Έκδοση)]

Και παρακάτω:

«Ωστόσο αγορά και πώληση, τα δύο ουσιαστικά στοιχεία της κυκλοφορίας, είναι αδιάφορα το ένα προς το άλλο, είναι χωρισμένα στο χώρο και στο χρόνο, δεν χρειάζεται κατ' ουδένα λόγο να συμπέσουν. Η αδιαφορία τους μπορεί να προχωρήσει σε στέρηση και φαινομενική αυτονόμηση του ενός απέναντι στο άλλο. Επειδή όμως αυτά τα δύο ουσιαστικά στοιχεία αποτελούν ένα όλο, πρέπει να έρθει μια στιγμή κατά την οποία θα σπάσει η αυτόνομη υπόσταση τους και θα δημιουργηθεί δια μέσου μιας βίαιης έκρηξης η εσωτερική ενότητα. Έτσι βρίσκεται ήδη στον καθορισμό του χρήματος ως ενδιάμεσος, στον χωρισμό της ανταλλαγής σε δύο πράξεις [αγορά και πώληση] το σπέρμα των κρίσεων» [Grundrisse, σελ. 128 (σ. 102 Ελληνική Έκδοση)]

Βλέπουμε λοιπόν ότι η ενασχόληση με τις κρίσεις της καπιταλιστικής κοινωνικοποίησης δεν βρίσκεται μόνο στον τρίτο τόμο του «Κεφαλαίου» αλλά βρίσκεται τόσο σ' αυτό το έργο όσο και σε όλα τα άλλα βασικά έργα στα οποία ο Μαρξ αναπτύσσει την κριτική του της πολιτικής οικονομίας. Η έρευνα και η ερμηνεία των «μεταφυσικών σοφιστειών και θεολογικών παραξενιών» («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 84) της μορφής εμπόρευμα εμπεριέχει ήδη την πιο αφηρημένη μορφή της θεωρίας για τις κρίσεις. Το σύνολο του μαρξικού έργου είναι από την αρχή προσανατολισμένο προς το τελικό θεωρητικό συμπέρασμα που οδηγεί η ανάλυση των κρίσεων.

Στα χέρια των επιγόνων του Μαρξ, η προβληματική για τις κρίσεις χάνει την εστιακή λειτουργία της και μετακινείται από το κέντρο των θεωρητικών προσπαθειών στο παράρτημα. Η καπιταλιστική «κανονική» κατάσταση της κοινωνίας εμφανίζεται σαν το ένα αντικείμενο και η κρισιακές διαταραχές της πορείας της συσσώρευσης του κεφαλαίου, σαν ένα εντελώς άλλο θεωρητικό αντικείμενο του οποίου η μελέτη οφείλει να γίνει ξεχωριστά. Εδώ οδηγεί η αντίληψη ότι η μαρξική

κριτική της πολιτικής οικονομίας είναι μια θετική μαρξιστική οικονομική επιστήμη.

Με τον παραμερισμό ή την υποτίμηση της μαρξικής κριτικής του φετιχισμού, (στο ίδιο, σελ. 84-97), η κριτική της πολιτικής οικονομίας χάνει την ικανότητα της να αδράχνει το όλο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και μπαίνει σε μια διαδικασία διάβρωσης. Το αρνητικό-κριτικό βασικό χαρακτηριστικό της αντίκρουσης όμως, δεν αφορά μόνο τις εσωτερικές σχέσεις όλων των επί μέρους στοιχείων εντός του συστήματος αναφοράς της πολιτικής οικονομίας, αλλά δρα επίσης στο οικοδόμημα του συνολικού έργου του Μαρξ. Από αυτή την αρνητικο-κριτική κατευθυντήρια γραμμή δεν εξαρτάται μόνο η κατανόηση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας ως τέτοια, αλλά γύρω απ' αυτό το κέντρο ομαδοποιείται και συγκεντρώνεται επίσης το σύνολο της μαρξικής θεωρίας. Μόλις η «αξία» θεωρηθεί ως ένα θετικό μέγεθος μετατρέπεται αναγκαστικά σε μια καθαρά εσω-οικονομική κατηγορία. Η «αξία» που θεωρήθηκε από τον Μαρξ ως το έμβρυο της συνολικής καπιταλιστικής κοινωνίας χάνει, με τον αυστηρό περιορισμό της περιοχής ισχύος της, την αρμοδιότητα της και την ικανότητά της να εξηγεί και να ερμηνεύει εξω-οικονομικά φαινόμενα.

Έτσι στην πολιτική και ιδεολογική σφαίρα γίνεται αναπόφευκτη η επεξεργασία και η ανάπτυξη ανεξάρτητων συστημάτων κατηγοριών τα οποία, όντας αποσυνδεδεμένα και ανεξάρτητα από την κατηγορία της αξίας, αναπτύσσουν μια δική τους λογική. Όταν η θεωρία λειτουργεί χωρίς την αιχμή της κριτικής της αξίας επαναλαμβάνει στο ίδιο το δικό της έδαφος τυφλά και ασύνειδα τον χωρισμό σε σφαίρες που χαρακτηρίζει την καπιταλιστική κοινωνία. Με την άρνηση των βασικών μορφών της καπιταλιστικής κοινωνίας χάνει η ανάλυση του καπιταλισμού κάθε βαθειά διάσταση και η σύλληψη και κατανόηση της εσωτερικής διάρθρωσης και των εσωτερικών συναρτήσεων της πραγματικότητας μέσα στα πλαίσια της οποίας αναφέρονται το ένα προς το άλλο όλα τα φαινόμενα της επιφάνειας αυτής της κοινωνίας, αντικαθίσταται από ένα μηχανιστικό τρόπο αντίκρουσης.

Η μετατροπή και μεταμόρφωση της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας σε μαρξιστική οικονομία διαλύει το όλο της πραγματικότητας και δημιουργεί πολυάριθμα ξεχωριστά θεωρητικά πεδία τα οποία φαίνεται να λειτουργούν το καθένα σύμφωνα με δικούς του νόμους και μπορούν να επιδρούν το ένα πάνω στο άλλο μόνο μέσω εξωτερικών «αλληλεπιδράσεων». Αυτός ο ξύλινος μηχανισμός χλευάζει την διαλεκτική. Όταν ο μαρξισμός εμφανίζεται σαν θετική θεωρία της καπιταλιστικής κοινωνίας αναπαράγει στο δικό του έδαφος τον αστικό πλουραρισμό των επιστημών και αναπτύσσεται προς αυτή την κατεύθυνση στο άπειρο. Μαρξιστική οικονομία, μαρξιστική κοινωνιολογία, μαρξιστική θεωρία του κράτους, μαρξιστική θεωρία της θρησκείας, μαρξιστική ανθρωπολογία και μαρξιστική θεωρία για τις κρίσεις στέκονται η μια δίπλα και απέναντι στην άλλη και η ενότητα τους, «κατασκευάζεται» ιδεολογικά. Αυτό ισχύει και για τη γενική σχέση Βάσης-Εποικοδομήματος. Με αυτό τον τρόπο εξαφανίζεται εντελώς από το οπτικό πεδίο ο εσωτερικός δεσμός της καπιταλιστικής κοινωνίας και η ενότητα της «φτιάχνεται» εξωτερικά.

Το έμβρυο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, η αξία και το εμπόρευμα γύρω από την ανάλυση του οποίου περιστρέφεται η κριτική της πολιτικής οικονομίας και η μαρξική έρευνα της καπιταλιστικής κοινωνίας («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 55) πρέπει να αντικρίζεται μόνο από την άποψη της άρνησής του. Η ερμηνεία παραμένει επιστημονική εφόσον και ενόσω η αξία και το εμπόρευμα τίθενται στο σημείο αφετηρίας σαν το βασικό αίνιγμα-μυστήριο το οποίο πρέπει να ερμηνευθεί και όχι να προϋποτίθεται σαν αδιαμφισβήτητο και αυτονόητο θετικό γεγονός.

Όταν κρατήσουμε με συνέπεια αυτή την αρνητική κατευθυντήρια γραμμή στον τρόπο προσέγγισης μας και μεταχειριζόμαστε το κεφάλαιο, αντί σαν θετική οντότητα, σαν ζωντανή αντίθεση, τότε αυτό έχει τεράστιες προεκτάσεις για τη σημασία της μαρξικής θεωρίας για τις κρίσεις και για τη θέση και το ρόλο της για τα άλλα στοιχεία της μαρξικής θεωρίας. Κάτω από αυτή την οπτική γωνία η μαρξική θεωρία για τις κρίσεις γίνεται εκείνο το «συγκολλητικό» στοιχείο που δημιουργεί την ενότητα του συνολικού μαρξικού έργου. Και τότε, αφού η ανάλυση και ερμηνεία των καπιταλιστικών νόμων

κίνησης οδηγεί αναγκαστικά στην ερμηνεία της διάλυσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, πρέπει να «οξυνθεί» και να «εκβάλει» σε θεωρία της υπέρβασης της καπιταλιστικής κοινωνίας. Αν το κεφάλαιο δεν αποτυχαίνει εξαιτίας ενός ξένου όντος αλλά εξαιτίας του ίδιου του εαυτού του, τότε η μαρξική θεωρία για τις κρίσεις «ρυμουλκεί» μαζί της, από την ίδια τη δική της λογική το περίγραμμα μιας ειδικής θεωρίας για την επανάσταση. Η αντίληψη για την ύπαρξη ενός αντικειμενικού εσωτερικού ορίου εμπεριέχει, όταν την σκεφτούμε μέχρι τέλους, τη βασική ενότητα της θεωρίας για την επανάσταση και της θεωρίας για τις κρίσεις. Σ' αυτή τη σχέση η θεωρία για τις κρίσεις είναι η γενικότερη βασική στιγμή και η θεωρία για την επανάσταση πηγάζει από αυτήν σαν ιδιαίτερη «προέκταση» της.

Όποιος παίρνει στα σοβαρά την ιδέα ενός αντικειμενικού εσωτερικού ορίου και την προχωρήσει παρακάτω, πρέπει για όλους τους θεωρητικούς συλλογισμούς του για την επανάσταση, να ξεκινά από αυτή τη βασική αποδοχή, να παραμένει σ' αυτήν και να κατανοεί την θεωρία για την επανάσταση σαν παράγωγο ή καλύτερα σαν «εκροή» της ανάλυσης για τις κρίσεις. Μια θεωρία για τις κρίσεις η οποία δεν αρκείται να είναι μόνο ένας ειδικός οικονομικός κλάδος αλλά απαιτεί από τον εαυτό της να είναι το αρνητικό κέντρο ολόκληρου του συστήματος της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας «μεταπλάθεται» τελικά σε θεωρία της κομμουνιστικής επανάστασης.

(Το πρωταρχικό περιεχόμενο της λέξης «κρίση» είχε ένα εντελώς διαφορετικό νόημα. «Κρίση» στα αρχαία ελληνικά σημαίνει «απόφαση» όπως επίσης «διάκριση» (ξεχωρίζω) και κατάγεται από το ρήμα «κρίνειν» που σημαίνει αποφασίζω, εξετάζω (ελέγχω) και από εδώ επίσης η «κριτική». Στις αρχαίες τραγωδίες η «κρίση» είναι η όξυνση της δραματουργικής σύγκρουσης η οποία προκαλεί και απαιτεί από τον ήρωα μια απόφαση με την οποία αρχίζει μια μετάπτωση, μια ξαφνική μεταβολή της δράσης (πλοκής). Και στην ιατρική, τέλος, η «κρίση» χαρακτηρίζει την κορύφωση της πορείας της ασθένειας κατά την οποία γίνεται μια αποφασιστική τροπή (για καλύτερευση ή επίσης για θάνατο). Η κοινή ετυμολογική ρίζα των εννοιών «κρίση», «κριτική» και «απόφαση» υποδηλώνει την λογική σχέση που υπάρχει ανάμεσα τους).

Οι ίδιες εξελίξεις που οδηγούν την καπιταλιστική κοινωνία στην δομική κρίση είναι ταυτόχρονα η προϋπόθεση για την επαναστατική υπέρβαση αυτού κοινωνιοοικονομικού σχηματισμού και η βάση για μια κοινωνική μορφή αναπαραγωγής που δεν θα βασίζεται στην αξία. Όταν ο άμεσος παραγωγός που είναι ο μόνος που δημιουργεί ανταλλακτική αξία γίνεται εκ των πραγμάτων περιττός, [Grundrisse, σελ. 601 (σ. 538 Ελληνική Έκδοση)], τότε το σύστημα της αξιοποίησης της αξίας - του χρήματος - του κεφαλαίου δεν χάνει μόνο την ζωντανή του βάση αλλά παράλληλα σχηματίζεται και μια υλική ήδη στενά διχτυωμένη συνολικό-κοινωνική κατάσταση, η οποία από μόνη της μπορεί να είναι η βάση μιας κομμουνιστικής κοινωνίας. Η δομική, ανεξάρτητη από τις συγκυρίες, ανεργία των τελευταίων ετών σηματοδοτεί και χαρακτηρίζει την είσοδο του κεφαλαίου στην εποχή της τελικής κρίσης του. Ταυτόχρονα όμως θέτει σε ανάποδη, απάνθρωπη μορφή, με τη μορφή της ανεργίας, τον «διαθέσιμο χρόνο» ο οποίος, σύμφωνα με τον Μαρξ, αποτελεί τον αληθινό πλούτο κάθε κοινωνίας [Grundrisse, σελ. 603-605 (σ. 539-541 Ελληνική Έκδοση)]. Ότι εδώ, κάτω από καπιταλιστικές συνθήκες γίνεται απειλή και ορίζεται σαν η απαράδεκτη και απάνθρωπη κατάσταση της «ανεργίας», στην κομμουνιστική κοινωνία θα γεμίσει με ένα θετικό περιεχόμενο («παραγωγική αργία»). Η κρίση απελευθερώνει σε αρνητική μορφή, με καταστροφικό τρόπο στοιχεία τα οποία, μετατρεπόμενα θετικά, φέρουν μαζί τους την κομμουνιστική επανάσταση που καθήκον της θα είναι να οργανώσει και να οικοδομήσει μια νέα μορφή αναπαραγωγής της κοινωνίας.

Η ριζοσπαστική επαναδιατύπωση μιας νέας επαναστατικής θεωρίας δεν πρέπει να εμπεριέχει ούτε μια απόλυτη εμπιστοσύνη στην αυτόματη κατάρρευση ούτε να επιτρέπει μια επιχειρηματολογία ενάντια στο αρνητικό της κατάσταση στο όνομα γενικών αρχών και αξιωμάτων. Η όξυνση μιας κατάστασης που δεν μπορεί πλέον να διατηρηθεί ταυτίζεται με τη διάλυσή της. Η κρίση δεν κάνει περιττές τις υποκειμενικές αποφάσεις αλλά αντίθετα τις απαιτεί, δεν δημιουργεί γεγονότα από τον

ίδιο τον εαυτό της αλλά απελευθερώνει δυναμικά τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν - ή επίσης όχι. Η κρίση δεν οδηγεί αυτόματα σε μια καλύτερη κοινωνία. Μάλλον αφήνει ένα απειλητικό κενό το οποίο εύκολα μπορεί να εκβάλει στη βαρβαρότητα. Ταυτόχρονα όμως αυτή η κρίση, που ταρακουνεί συνθέμελα την κοινωνία που «βασίζεται στην παραγωγή αξίας», ανοίγει επίσης για πρώτη φορά την προοπτική για μια συνειδητή κοινωνικοποίηση. Όμως ακριβώς μόνο όσον αφορά την δυνατότητα. Αν ο κομμουνισμός είναι η συνειδητή ρύθμιση όλων των ανθρωπίνων υποθέσεων πάνω στη βάση της συμμετοχής όλων των ατόμων, πρέπει η διάλυση της σχέσης αξία να φέρει ήδη μαζί της τα χαρακτηριστικά αυτής της συνειδητότητας. Η κρίση της αξίας καθώς διαλύει όλες τις μέχρι τώρα μορφές, φέρει μαζί της, από τον ίδιο τον εαυτό της, τα εν δυνάμει στοιχεία μιας επαναστατικής υποκειμενικότητας. Και αυτό είναι αλήθεια: πρέπει να πιστώσει κανείς στην κοινωνία των εμπορευμάτων ότι έκανε δυνατή την γνώση για την ύπαρξη των φετιχιστικών μορφών. Αυτή η πρόοδος της συνείδησης είναι μια προϋπόθεση για την υπέρβαση του φετιχισμού. Η πραγματική όμως συγκρότηση μιας επαναστατικής συνείδησης δεν γίνεται κατ' ουδένα λόγο αυτόματα. Δεν μπορεί κανείς να αποφύγει την κοπιαστική προσπάθεια που χρειάζεται για την κατανόηση της θέσης και της συμβολής του στο επαναστατικό προτσές. Είναι κοπιαστική αυτή η προσπάθεια διότι γι' αυτό τον ευγενέστερο όλων σκοπό χρειάζεται - πέραν από την υλική βάση - και μια «τεράστια συνειδητοποίηση» [Grundrisse, σελ. 375 (σ. 351 Ελληνική Έκδοση)].

Μάρτης 2008

—

Σημειώσεις

1. Όλα τα αποσπάσματα και οι αναφορές από τους τρεις τόμους του *Κεφαλαίου* και τις *Θεωρίες για την Υπεραξία* είναι από τις σχετικές εκδόσεις της Σύγχρονης Εποχής. Τα αποσπάσματα και οι αναφορές από τα *Grundrisse* είναι από την Γερμανική Έκδοση των Απάντων των Μαρξ-Ένγκελς, τόμος 42. (Dietz Verlag Berlin, 1983). Στα σχετικά αποσπάσματα σημειώνονται στην παρένθεση όπου έγινε κατορθωτό, οι αντίστοιχες σελίδες της Ελληνικής Έκδοσης των *Grundrisse* του Στοχαστή.
2. Όλα τα κείμενα αντλούν ιδέες από το έργο της Γερμανικής Θεωρητικής Σχολής της Κριτικής της Αξίας (*Wertkritik*) όπως έχει δημοσιευτεί στα περιοδικά *Krisis* και *Exit!* και στα βιβλία των Robert Kurz, Norbert Trenkle, Ernst Lohoff και άλλων. Στις περιπτώσεις που γίνεται ελεύθερη μετάφραση άρθρων αυτό δηλώνεται από την αναφορά στον τίτλο «*σύμφωνα με τον Robert Kurz*».

[Χρειάζεται Αγγλική Μετάφραση](#), [Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση](#), [Με τον Μαρξ Πέραν του Μαρξ \(Ιστοσελίδα\)](#), [Ηλεκτρονικά Άρθρα](#), [Δεκαετία 2010-2019](#), [2016](#), [Απροσδιόριστη Τοποθεσία](#)

From:

<https://movementsarchive.org/> - **Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο**
Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:metonmarx:marx_crisis2

Last update: **2025/09/18 11:21**

